

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет економічний

Кафедра економічної теорії та економічних методів управління

До захисту допущено
кафедрою економічної теорії та економічних методів управління
протокол № _____ від _____

в.о. завідувача кафедри _____
(підпис)

Андрій ГРИЦЕНКО
(ім'я, прізвище)

« _____ » _____ 2025 р.

Кваліфікаційна робота
здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти

**Соціально-економічна нерівність:
сучасні тенденції і можливості подолання**

Спеціальність (спеціалізація) 051 «Економіка»
(код та найменування спеціальності; спеціалізації спеціальності - за наявності)

Освітня програма «Економіка та економічна політика»
(назва освітньої програми)

Виконавець

_____ (підпис)

Софія ГРИГОРЕНКО

_____ (ім'я, прізвище)

Науковий керівник

_____ (підпис)

Наталя КОРОВІНА

_____ (ім'я, прізвище)

Харків – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Економічний факультет
Кафедра економічної теорії та економічних методів управління

Рівень вищої освіти: **другий, магістерський**

Галузь знань: 05 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

Спеціальність: 051 ЕКОНОМІКА

Освітньо-професійна програма: ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

ЗАТВЕРДЖУЮ
В.о. завідувача кафедри
Андрій ГРИЦЕНКО
“ 3 ” червня 2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Григоренко Софія Євгеніївна

1. **Тема роботи:** «Соціально-економічна нерівність: сучасні тенденції і можливості подолання».

Керівник роботи: Коровіна Наталя Валентинівна, к.е.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від “25” вересня 2025 року № 2101-5/3492.

2. **Строк подання студентом роботи** 11.12.2025 р.

3. **Перелік питань, які потрібно розробити:**

- 1) Розкрити поняття, сутність та види соціально-економічної нерівності;
- 2) Виявити причини та наслідки соціально-економічної нерівності;
- 3) Розглянути та систематизувати методи вимірювання нерівності;
- 4) Визначити особливості прояву нерівності в умовах глокалізації;
- 5) Охарактеризувати процеси поглиблення нерівності в Україні під впливом

війни;

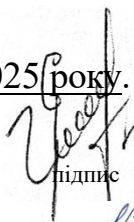
б) Описати можливі напрями удосконалення державної політики подолання нерівності в умовах війни та повоєнного відновлення.

4. План роботи:

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Формування теми кваліфікаційної роботи разом з науковим керівником, затвердження теми, висування робочої гіпотези, розробка плану роботи
2.	Збирання і обробка первинної та вторинної інформації відповідно до плану роботи
3.	Підготовка першого розділу кваліфікаційної роботи
4.	Підготовка доповіді на наукову конференцію з викладенням основних результатів кваліфікаційного дослідження, публікація тез
5.	Доопрацювання першого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання другого розділу кваліфікаційної роботи.
6.	Доопрацювання другого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання третього розділу кваліфікаційної роботи.
7.	Доопрацювання третього розділу згідно з рекомендаціями науково керівника.
8.	Написання вступу, висновків кваліфікаційної роботи. Оформлення списку літератури згідно з вимогами
9.	Підготовка тексту і презентації для передзахисту роботи на кафедрі.
10.	Передзахист і отримання рекомендацій. Доопрацювання кваліфікаційної роботи у відповідності до них
11.	Подання готової кваліфікаційної роботи на кафедру економічної теорії та економічних методів управління.
12.	Проходження перевірки на відсутність плагіату. Отримання Протоколу перевірки
13.	Отримання відгуку наукового керівника і зовнішньої рецензії на кваліфікаційну роботу
14.	Підготовка презентації до захисту кваліфікаційної роботи
15.	Захист кваліфікаційної роботи в екзаменаційній комісії

5. Дата видачі завдання: “ 4 ” червня 2025 року.

Студент

підпис

Софія ГРИГОРЕНКО

Керівник работ

підпис

Наталя КОРОВІНА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ.....	8
1.1. Поняття, сутність та види соціально-економічної нерівності.....	8
1.2. Теоретичні підходи до визначення нерівності і причин її існування.....	14
1.3. Методи вимірювання та наслідки соціально-економічної нерівності....	21
Висновки за розділом 1.....	30
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ.....	32
2.1. Міжнародні порівняння в області нерівності.....	32
2.2. Особливості соціально-економічної нерівності в умовах глокалізації.....	44
2.3. Поглиблення нерівності в Україні під впливом повномасштабної війни.....	47
Висновки за розділом 2.....	56
РОЗДІЛ 3. МОЖЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ.....	58
3.1. Досвід країн світу у зменшенні нерівності.....	58
3.2. Позитивна роль міжнародної допомоги та інтеграції України в ЄС у зниженні нерівності.....	65
3.3. Напрями удосконалення державної політики подолання нерівності в умовах війни і повоєнного відновлення.....	68
Висновки за розділом 3.....	77
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-економічна нерівність є однією з найгостріших проблем сучасного світу, яка безпосередньо впливає на стабільність суспільного розвитку, рівень добробуту населення та перспективи економічного зростання. У глобальному вимірі вона проявляється через дисбаланс у розподілі доходів, доступі до освіти, охорони здоров'я, соціальних благ і ресурсів. Нерівність загострюється під впливом глобалізаційних процесів, структурних криз, пандемії COVID-19 та збройних конфліктів. Особливої актуальності проблема набуває для України, де повномасштабна війна значно поглибила соціально-економічні диспропорції, загострила питання бідності, внутрішнього переміщення населення, доступу до ринку праці та соціальної підтримки.

Проблематика соціально-економічної нерівності є предметом широких наукових дискусій як у зарубіжних, так і у вітчизняних дослідженнях. Зокрема, у працях Дж. Стігліца [47] акцентовано увагу на системних ризиках, які створює нерівність для суспільного розвитку. В українському науковому дискурсі суттєвий внесок у вивчення цього явища зробили Е. Лібанова [27], О. Бервено [4; 5], С. Когатько та С. Полякова [22], які досліджували нерівність доходів, соціальну мобільність та регіональні диспропорції. Окремий пласт досліджень стосується впливу війни на нові форми соціально-економічних дисбалансів, зокрема у працях В. Васильчишина [9], С. Вовка [10], О. Длугопольського [16] та інших. Проте недостатньо розробленими залишаються питання комплексного врахування міжнародного досвіду й євроінтеграційних орієнтирів у пошуку шляхів подолання нерівності, що й зумовлює практичну значущість цього дослідження.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сучасних тенденцій соціально-економічної нерівності та визначенні можливостей її подолання в Україні в

умовах війни та післявоєнного відновлення з урахуванням міжнародного досвіду та європейського вектору інтеграції.

Завдання дослідження:

- Розкрити поняття, сутність та види соціально-економічної нерівності;
- Виявити причини та наслідки соціально-економічної нерівності;
- Розглянути та систематизувати методи вимірювання нерівності;
- Визначити особливості прояву нерівності в умовах глокалізації;
- Охарактеризувати процеси поглиблення нерівності в Україні під впливом війни;
- Описати можливі напрями удосконалення державної політики подолання нерівності в умовах війни та повоєнного відновлення.

Об’єкт дослідження – соціально-економічна нерівність як суспільно-економічне явище.

Предмет дослідження – сучасні тенденції зростання соціально-економічної нерівності, її причини, наслідки та можливості подолання в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналіз і синтез – для розкриття сутності нерівності; порівняльний метод – для вивчення зарубіжного досвіду; статистичний та економіко-математичний аналіз – для оцінки рівня нерівності за міжнародними індикаторами (індекс Джині, коефіцієнт фондів, криві Лоренца тощо); історико-логічний метод – для дослідження еволюції підходів до проблеми нерівності; методи прогнозування – для визначення перспектив подолання нерівності у післявоєнний період.

Джерельна база дослідження складається з наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріалів міжнародних організацій (ООН, Світового банку, МВФ, ОЕСР, ЄС), аналітичних звітів Держстату України, Міністерства економіки та Міністерства соціальної політики України, законодавчих актів, а

також статистичних даних міжнародних рейтингів і баз даних (World Inequality Database, Eurostat тощо).

Основні результати дослідження. У роботі визначено ключові тенденції розвитку соціально-економічної нерівності в сучасному світі та в Україні, охарактеризовано вплив війни на її загострення, обґрунтовано можливості та шляхи її подолання через удосконалення державної політики, використання міжнародного досвіду та європейської інтеграції.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих рекомендацій для удосконалення державної соціально-економічної політики, формування програм зменшення нерівності в умовах післявоєнного відновлення, підготовки аналітичних матеріалів для органів влади, міжнародних організацій та громадських інституцій.

Апробація роботи. Основні положення дослідження були представлені у вигляді доповіді на Міжнародній науковій конференції «World trends in the development of modern scientific trends» (November 10-12, 2025, Munich, Germany) та відображено у тезах «Сучасні тенденції та можливості подолання соціально-економічної нерівності в Україні в умовах війни та післявоєнного відновлення» у збірнику наукових праць World Trends in the Development of Modern Scientific Trends: Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference [15].

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Робота містить 6 рисунків, 11 таблиць і 3 формули. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінка, список джерел включає 87 найменувань, з них 31 іноземні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ

1.1. Поняття, сутність та види соціально-економічної нерівності

Соціально-економічна нерівність належить до тих явищ, які супроводжують суспільний розвиток упродовж усієї історії людства. Вона проявляється у дисбалансі доступу до матеріальних і нематеріальних ресурсів, можливостей та соціальних благ, що зумовлює різні стартові позиції для індивідів і соціальних груп. Це явище охоплює як економічні аспекти (рівень доходів, розподіл власності), так і соціальні виміри, пов'язані з якістю життя, умовами праці, доступом до освіти, охорони здоров'я чи інших базових послуг. У сучасних дослідженнях наголошується, що соціально-економічна нерівність не обмежується лише матеріальними показниками, а включає інституційний та можливісний (capabilities) аспекти, тобто різницю у здатності реалізувати власні потреби та життєві цілі. Водночас вона має як вертикальний вимір — диференціація між групами за рівнем добробуту, так і горизонтальний — нерівність, зумовлена територіальними, гендерними, етнічними та іншими чинниками.

Попри очевидну поширеність цього явища, в науковій літературі відсутнє єдине універсальне визначення категорії «соціально-економічна нерівність». Різні автори інтерпретують її залежно від дослідницького фокусу: економічна теорія підкреслює розриви у доходах, соціологія розглядає її як джерело стратифікації та соціальних напружень, а представники безпекових досліджень акцентують на загрозах для стійкості держави. У таблиці 1.1 наведено узагальнення поглядів сучасних українських науковців щодо сутності соціально-економічної нерівності.

Таблиця 1.1

Підходи до трактування поняття «соціально-економічна нерівність»

Автор(и)	Трактування поняття	Ключові акценти / особливості підходу
Гончарова В.	Одна з головних глобальних проблем сучасності, що загрожує гармонійному розвитку суспільства.	Глобальний вимір; наголос на універсальності проблеми для всіх країн; потреба міжнародних рішень.
Семке Н.М.	Дисбаланс у розподілі доходів та соціальних благ між різними групами населення України.	Акцент на українському контексті; дослідження проблем у межах національної економіки.
Нестеренко О.М., Бервено С.М.	Фактор, що прямо загрожує економічній безпеці держави.	Підхід через призму національної безпеки; нерівність як дестабілізуючий чинник.
Бервено С.М., Бервено О.В., Злобін В.Ю.	Визначається у вимірі глобальних індексів та показників міжнародних рейтингів.	Кількісний підхід; орієнтація на глобальні індикатори (індекс Джині, ІСР тощо).
Клевчік Л.Л.	Основна диспропорція в суспільстві, що впливає на його стабільність та розвиток.	Ширший соціальний аспект; акцент на внутрішніх суперечностях у суспільстві.
Завгородня С.П.	Оцінюється як фактор ризику, що знижує стійкість держави.	Аналіз ризиків; підхід через стійкість та економічну безпеку.
Костриця В.І., Бурлай Т.В.	Виникає під впливом деструкцій на ринку праці.	Трудовий вимір; акцент на зайнятості, безробітті, нестабільності праці.
Стожок Л.Г.	Чинник соціальної вразливості працездатного населення.	Фокус на вразливих групах; соціальна захищеність як ключ.
Колот А., Герасименко О., Ярмолюк К.	Проявляється через трансформації сфери праці в умовах глобалізації.	Міжнародний і трудовий вимір; вплив глобальних процесів на Україну.
Тимошенко В.І.	Бідність та несправедливість – форми прояву соціально-економічної нерівності	Акцент на зв'язку «нерівність – бідність – безпека держави».
Москвіна А.О., Бервено С.М.	Нерівність доходів формується під впливом інституційних факторів.	Інституційний підхід; роль державної політики та регуляцій.
Бервено О.В.	Надмірна доходна нерівність негативно впливає на якість життя	Зв'язок із добробутом; соціальний ефект від диспропорції
Stiglitz J.	Нерівність доходів та капіталу як фактор соціальної нестабільності	Показує глобальні наслідки нерівності
Sen A.	Нерівність можливостей реалізації особистих “capabilities”	Концепція “capabilities” для оцінки життєвих можливостей людей
Piketty T.	Динаміка капітальної нерівності та її вплив на економіку	Дослідження глобальних трендів і концентрації багатства

Узагальнено автором на основі: [4, 5, 12, 19, 21, 23, 24, 32, 34, 45, 47, 48, 49, 51, 72].

Аналіз наукових підходів свідчить, що соціально-економічна нерівність розглядається як складне багатовимірне явище, яке має різні інтерпретації залежно від предметного поля дослідження. У працях одних авторів воно постає як глобальна проблема сучасності, у дослідженнях інших — як чинник загрози національній економічній безпеці чи як наслідок дисбалансів у ринку праці та трансформацій сфери зайнятості. Поряд із цим низка науковців акцентує на інституційних детермінантах нерівності та її негативному впливі на рівень життя населення.

Інтеграція іноземного досвіду дозволяє поглибити розуміння механізмів формування нерівності та розробки політик її пом'якшення. Зарубіжні науковці внесли суттєвий вклад у формування теоретичних та методологічних підходів до вивчення соціально-економічної нерівності. Зокрема, Дж. Стігліц досліджував взаємозв'язок доходної нерівності та соціальної нестабільності, підкреслюючи роль державної політики у зменшенні диспропорцій [78]. Т. Пікетті у своїх роботах проаналізував динаміку концентрації багатства та її вплив на економічний розвиток і соціальні структури [72]. В. Мілановіч запропонував концепцію “capabilities”, яка дозволяє оцінювати нерівність через здатність людей реалізовувати свої життєві можливості, що виходить за межі простого розподілу доходів [71]. Внесок зарубіжних авторів дозволяє розглядати соціально-економічну нерівність не лише як локальне або економічне явище, але й у глобальному та міждисциплінарному контексті, що особливо важливо для формування ефективної державної політики та міжнародних стратегій соціального розвитку.

У цілому всі підходи підкреслюють, що соціально-економічна нерівність не зводиться лише до розривів у доходах, а має ширший соціальний та безпековий вимір, що визначає якість і стійкість суспільного розвитку.

На основі узагальнення наведених підходів соціально-економічну нерівність можна визначити як багатовимірний соціально-економічний феномен,

що проявляється в асиметрії доступу різних груп населення до доходів, власності, можливостей та соціальних благ, відтворюється під впливом структурних, інституційних і демографічних чинників та впливає на стійкість розвитку суспільства й економічну безпеку держави.

Щодо сутності явища соціально-економічної нерівності, у сучасних дослідженнях виділяють кілька взаємопов'язаних чинників її формування: структурні (структура ринку праці, секторна структура економіки, нерівномірний розвиток інфраструктури), інституційні (система оподаткування, соціальна політика, доступ до кредитів і ринку праці), а також індивідуальні (різниця у людському капіталі, здоров'ї, соціальних мережах).

Для України таким чинником формування соціально-економічної нерівності виступає також територіальна нерівність — відмінності між містом і селом, центром і периферією. Після 2022 року цей розрив посилюється через воєнні події: масові переміщення людей, руйнування інфраструктури та втрату робочих місць у зонах бойових дій. Усе це впливає не лише на поточний рівень доходів, а й на довгострокові можливості відновлення добробуту постраждалих груп населення [24, с. 56].

Соціально-економічна нерівність є багатогранним явищем, яке проявляється у різних сферах життя суспільства — від доходів та майнового становища до доступу до освіти, медицини та соціальних послуг. Її витoki лежать не лише в обмеженості ресурсів, а й у відмінностях між регіонами, соціальними групами та індивідами. У наукових дослідженнях виокремлюють кілька підходів до класифікації нерівності, що дозволяє глибше зрозуміти механізми її відтворення та наслідки для розвитку суспільства. Найпоширеніші види соціально-економічної нерівності систематизовано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Види соціально-економічної нерівності

Вид нерівності	Сутність та форми прояву
Доходна (економічна) нерівність	Різниця у доходах та споживанні між індивідами й домогосподарствами; вимірюється індексом Джині, часткою доходів квінтилів; включає нерівність доходів від праці та власності, споживання і накопичених благ.
Майнова (багатства)	Нерівний розподіл власності та накопиченого капіталу (нерухомість, фінансові активи), що часто передається між поколіннями і визначає довгострокові можливості.
Нерівність доступу до послуг та можливостей (capabilities)	Обмежений доступ до якісної освіти, охорони здоров'я, житла, соціального захисту; посилює доходну нерівність та знижує мобільність.
Територіальна нерівність	Розриви між регіонами у рівнях доходів, зайнятості, інфраструктурі, доступі до послуг; для України – контраст «місто–село», «центр–периферія».
Соціально-демографічна нерівність	Відмінності за статтю, віком, етнічними ознаками; проявляється у зарплатних розривах, різному доступі до праці та підвищеній вразливості до бідності; класична тріада – доступ до багатства, влади та престижу.
Нерівність у працевлаштуванні та якості праці	Різниця у можливостях зайнятості, умовах праці, соціальних гарантіях та стабільності робочих місць.
Соціальна ієрархічна нерівність	Нерівне становище індивідів і груп у соціальній структурі; визначається здібностями, доступом до ресурсів, інституційними факторами.

Узагальнено автором на основі: [5; 21; 23; 24; 39].

Отже, соціально-економічна нерівність постає як складна система взаємопов'язаних проявів, у якій економічні, соціальні, демографічні та територіальні чинники взаємно підсилюють одне одного. Усі форми цього явища мають спільну основу — обмежений і нерівномірний доступ до ресурсів та можливостей, що формує різницю у життєвих шансах людей і визначає їхнє місце в соціальній структурі.

Особливістю соціально-економічної нерівності є тісна взаємодія між її видами. Так, майнова нерівність посилює доходну, територіальна обмежує доступ до послуг, а гендерні розриви впливають на можливості виходу на ринок праці. Це свідчить, що економічні й соціальні складові нерівності не існують

окремо, а формують єдине ціле. З одного боку, економічна нерівність є підґрунтям соціальної, адже соціальний статус індивіда прямо залежить від його доходів, накопиченого майна та рівня споживання. З іншого — соціальні чинники також визначають рівень економічної нерівності, оскільки суспільні норми, правила та відносини можуть як стимулювати, так і обмежувати економічну активність людини. Таким чином, соціальна нерівність водночас виступає і наслідком, і чинником економічної.

У практичному вимірі соціально-економічна нерівність проявляється через розриви в доступі до економічних і соціальних благ: робочих місць, доходів, багатства, якісних послуг у сфері освіти й охорони здоров'я, соціального забезпечення та права на рівні можливості. Вона відображається на різних рівнях — від окремої людини і соціальних груп до регіонів, держав і навіть глобальної економічної системи [5, с. 7].

Розуміння сутності та різновидів соціально-економічної нерівності створює основу для подальшого аналізу її причин у національному контексті та пошуку дієвих інструментів пом'якшення негативних наслідків. Це, у свою чергу, дозволяє розробляти практичні заходи, спрямовані на зменшення розривів і забезпечення сталого розвитку. Важливо, що в сучасних умовах доцільно спиратися не лише на кількісні показники (індекси Джині, статистику бідності чи регіональні розрізи), а й на актуальні українські дослідження, які враховують вплив війни, трансформації ринку праці та політик відновлення на масштаби нерівності.

Отже, розглянуті підходи до сутності та видів соціально-економічної нерівності показують, що це явище є багатовимірним, взаємопов'язаним і залежним від економічних, соціальних, демографічних та територіальних чинників. Розуміння його структурних проявів і взаємодії різних видів нерівності створює необхідну базу для виявлення глибинних причин цих диспропорцій.

Саме теоретичний аналіз детермінант нерівності дозволяє перейти до системного вивчення механізмів її формування, що стане предметом наступного параграфу.

1.2. Теоретичні підходи до визначення нерівності і причин її існування

Проблема нерівності у суспільстві є однією з найгостріших як для економічної науки, так і для всього людства. На сьогодні один відсоток найбагатших жителів Землі володіє статком удвічі більшим, ніж решта населення планети. За даними фонду Oxfam International, сотні мільйонів людей по всьому світу стикаються з неможливістю зростання вартості життя [58].

Надмірна нерівність не лише економічна категорія, але й чинник соціальної дестабілізації. Вона слугує розриву соціальної тканини суспільства та стає основним джерелом чисельних соціальних конфліктів. Нерівність є тим руйнівним механізмом, що, краще ніж зовнішні загрози, здатен підірвати цілісність соціально-економічної системи.

Важливим елементом теоретичного аналізу нерівності є концепція абсолютної та відносної бідності, яка сформувала сучасне розуміння соціальної диференціації. Абсолютна бідність визначає ситуацію, коли доходів недостатньо для задоволення базових фізіологічних потреб — харчування, одягу, житла. Вона вважається універсальною, оскільки нижня межа виживання є відносно стабільною в різних країнах.

На відміну від неї, відносна бідність характеризує становище людини порівняно з середнім рівнем добробуту в суспільстві. Це поняття підкреслює соціальний вимір нерівності: людина може не страждати від голоду, але бути соціально виключеною, не мати доступу до якісної освіти, медицини, культурного життя чи нормального життєвого рівня, прийнятого в її країні.

Саме відносна бідність є фундаментальним механізмом відтворення соціальної нерівності, оскільки вона проявляється у нерівному доступі до ресурсів розвитку, соціальної мобільності та можливостей реалізації людського капіталу. В умовах економічних криз і воєнних потрясінь обидві форми бідності взаємопов'язуються, що робить диспаритети більш глибокими та стійкими.

Щоб глибше зрозуміти механізми та підходи до вивчення нерівності, доцільно звернутися до теоретичних концепцій. Таблиця 1.3. узагальнює основні теоретичні підходи до економічної нерівності, показуючи, що нерівність розглядається як природне явище (класичні економісти), наслідок соціальної структури (Маркс), ринкового механізму (ринковий підхід), а також як глобальна проблема сучасності (Stiglitz, Piketty, Milanovic). Водночас соціальні та міграційні аспекти демонструють взаємозв'язок нерівності з якістю життя та рухом населення [3, с. 9].

Таблиця 1.3

Теоретичні підходи до визначення нерівності

Підхід / Автор	Основна ідея	Коментар / приклад
Адам Сміт (класичний економічний підхід)	Майнова нерівність пояснюється працьовитістю та природними здібностями	Нерівність розглядалась як природна і стимулююча ефективність економіки
Карл Маркс (марксистський підхід)	Нерівність доходів є наслідком експлуатації найманих працівників	Нерівність пов'язана із соціально-економічною структурою суспільства
Альфред Маршалл (ринковий підхід)	Ринковий механізм розподілу ресурсів формує доходи та стратифікацію	Конкуренція сприймається як стимул до підвищення продуктивності
Джозеф Стігліц, Томас Пікетті, Бруно Міланович (сучасні економісти)	Надмірна нерівність деструктивна для економіки та соціальної згуртованості	Підкреслюють вплив нерівності на можливості розвитку та накопичення багатства
Глобальний підхід (Milanovic, Atkinson)	Нерівність має історичні та глобальні детермінанти (війни, технології, демографія, освіта)	Показує циклічність та системний характер нерівності
Соціальний підхід (Wilkinson & Pickett)	Висока диференціація доходів корелює зі зниженням якості життя	Наприклад, середня тривалість життя у країнах з високою нерівністю на 5–10 років менша

Продовження таблиці 1.3.

Підхід / Автор	Основна ідея	Коментар / приклад
Міграційний аспект (Beine, Docquier)	Нерівність стимулює міжнародну міграцію	Міграція може бути інструментом скорочення нерівності при належному управлінні

Узагальнено автором на основі: [32; 78; 51; 64; 71; 83].

Аналіз теоретичних підходів свідчить, що нерівність має багатогранний характер, що включає економічні, соціальні, політичні та глобальні чинники. Надмірна нерівність є деструктивним фактором для суспільства, підриває соціальну згуртованість і економічний розвиток, а також стимулює міграційні процеси.

Нині соціально-економічний дисбаланс вийшов за межі допустимого та став вагомим бар'єром для економічного розвитку, джерелом суспільної напруги й фактором, що негативно впливає на рівень життя громадян. Нерівність у доходах має руйнівний вплив на добробут населення, поглиблює соціальне розшарування, посилює поляризацію та послаблює соціальну єдність.

Ці соціальні наслідки нерівності тісно пов'язані з її економічними проявами. Нерівність є тим руйнівним механізмом, що, краще ніж зовнішні загрози, здатен підривати цілісність соціально-економічної системи. Вона має прямий вплив на якість життя населення: у країнах із менш вираженою нерівністю рівень задоволеності життям є вищим [51]. Такий висновок підтверджується аналізом коефіцієнту Джині для груп країн з різним рівнем людського розвитку, наданих Всесвітнім банком. Для країн із високим та дуже високим рівнем людського розвитку характерний нижчий рівень диференціації населення порівняно з країнами середнього та низького рівня [4, с. 306].

Нерівність супроводжує розвиток соціально-економічних систем на всіх історичних етапах. Від самого початку людської цивілізації люди проявляли неоднаковість внеску в «суспільну скарбницю», що виявлялося у різних доходах

та постійному удосконаленні поділу праці. Сьогодні несправедлива нерівність доходів продовжує сприяти соціальному розшаруванню та поляризації, погіршуючи соціальну згуртованість.

Сучасні дослідники підкреслюють, що надлишкова нерівність є головною загрозою для формування середнього класу та розвитку соціально-економічних систем. Зокрема, у дослідженні «Нерівність доходів і соціальна дисфункція» виявлено кореляцію між диференціацією доходів і соціальними явищами: середня тривалість життя в країнах з високою диференціацією доходів на 5–10 років нижча, ніж у країнах із помірною диференціацією [83, с. 499].

Нерівність також тісно пов'язана з кризами та економічними шоками. Аналіз Oxfam показує, що у 2022 році принаймні 1,7 мільярда працівників у всьому світі зазнали реального скорочення зарплати, що ускладнило забезпечення їхніх сімей [58]. Надмірна нерівність знижує потенційні можливості розвитку як окремих осіб, так і цілих країн. В умовах криз нерівність посилюється, створюючи порочне коло, у якому діти багатих успадковують багатство, а діти бідних – бідність.

Особливої уваги заслуговує взаємозв'язок нерівності та міжнародної міграції. Нерівність є основою, що породжує міграцію, оскільки люди прагнуть кращих заробітків та умов життя. Міграція у невеликих масштабах може мати позитивний ефект, однак при великих масштабах вона стає фактором глобальної нерівності [84]. За правильного управління міграційні потоки можуть стати інструментом зменшення нерівності [64].

Зростання нерівності пов'язане з концентрацією доходів і багатства у вищих класах, тенденцією до монополізації, ухиленням від сплати податків заможною частиною населення, зниженням прогресивності оподаткування, ослабленням впливу профспілок та випередженням темпів підвищення заробітної плати зростанням інфляції. При високому рівні нерівності, коли вона перетинає продуктивні межі, знижується здатність до розвитку, поглиблюються

економічні та соціальні бар'єри, що в довгостроковому тренді згубно впливає на стан усієї соціально-економічної системи. У таких умовах потенційні можливості розвитку окремих осіб та цілих країн значно обмежуються, а під час криз нерівність посилюється ще більше.

Соціально-економічна нерівність є багатовимірним явищем, що має як історично сформовані передумови, так і сучасні причини, зумовлені трансформацією світової економіки. Її генеза бере початок у структурі суспільного виробництва, яка здавна визначає нерівномірність розподілу матеріальних і соціальних благ. Передумовами цього процесу виступають відмінності у характері та складності праці, у рівні відповідальності, кваліфікації та ризикованості професійної діяльності. Суттєве значення має положення індивіда в системі виробничих відносин, зокрема наявність чи відсутність власності на засоби виробництва, що обумовлює різні можливості участі у розподілі прибутків. Освітній рівень та кваліфікаційний потенціал також виступають базовими детермінантами соціально-економічної диференціації, оскільки визначають конкурентоспроможність людини на ринку праці та доступ до високодохідних сегментів зайнятості. Таким чином, історично зумовлені соціально-виробничі відмінності створюють підґрунтя для формування нерівності ще на етапі становлення економічних відносин [87].

Разом із тим, у сучасних умовах глобалізації та цифрової економіки нерівність набуває нових форм і посилюється під впливом додаткових чинників [41, с. 64]. Одним із ключових серед них є зростання концентрації капіталу та доходів у руках обмеженого кола економічних агентів, що сприяє формуванню економічної стратифікації та звуженню середнього класу [28, с. 118]. Процеси монополізації, поширення рентних механізмів отримання прибутку, а також ухилення заможних верств від сплати податків знижують ефективність державної політики перерозподілу ресурсів. Водночас ослаблення ролі профспілок і зменшення рівня прогресивності оподаткування підсилюють

дисбаланси між працею та капіталом. Важливу роль у поглибленні нерівності відіграють і інфляційні процеси, адже зростання цін часто перевищує темпи підвищення заробітних плат, що зменшує реальні доходи працівників. Як зазначають автори Звіту про глобальну нерівність [4, с. 306], прибутки корпорацій стають одним із ключових рушіїв інфляції, оскільки бізнес, перекладаючи зростання витрат на споживачів, одночасно використовує кризові явища для отримання надприбутків.

В українських реаліях соціально-економічна нерівність формується під впливом поєднання структурних і сучасних чинників. З одного боку, вона зумовлена історичною нерівністю доступу до власності, освіти та ресурсів; з іншого — посилюється через макроекономічну нестабільність, інфляційний тиск і руйнівні наслідки воєнних дій. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до значних економічних втрат, зниження рівня життя, зростання безробіття та соціальної вразливості населення [45, с. 6]. Високий рівень інфляції та нерівномірне відновлення регіональних економік лише поглиблюють ці тенденції.

Отже, соціально-економічна нерівність є результатом поєднання класичних соціально-виробничих передумов і сучасних економічних процесів, таких як монополізація, податкова нерівність та інфляційні викривлення. Її системний характер свідчить про необхідність комплексного аналізу взаємозв'язків між структурними, інституційними та макроекономічними чинниками, що визначають динаміку нерівності в українському суспільстві.

Причини соціально-економічної нерівності доцільно відобразити на рисунку 1.1.

Рисунок 1.1. Причини соціально-економічної нерівності в Україні

Джерело: узагальнено автором

Аналіз причин соціально-економічної нерівності в Україні показує, що вони тісно взаємопов'язані та комплексно впливають на рівень життя населення. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну призвело до значних економічних втрат, зокрема руйнування інфраструктури, підприємств та житлових об'єктів, що спричинило зниження рівня життя, зростання безробіття та погіршення соціальних умов для багатьох громадян. Високий рівень інфляції, зокрема зростання цін на продукти харчування та базові товари, значно знизив купівельну спроможність населення, оскільки заробітні плати не встигають за темпами інфляції, що призводить до реального зниження доходів більшості громадян [19, с. 38].

Отже, розглянуті теоретичні підходи та фактори виникнення соціально-економічної нерівності демонструють її багатофакторний і взаємопов'язаний характер, де економічні, соціальні, політичні та глобальні чинники формують складну систему дисбалансів у суспільстві. Аналіз причин нерівності, від структурних особливостей економіки до впливу війни та інституційних умов, створює основу для її кількісного оцінювання та визначення наслідків для різних груп населення [36, с. 33]. Саме це стає предметом наступного параграфу, де буде

розглянуто методи вимірювання соціально-економічної нерівності та її вплив на якість життя громадян і соціальну стабільність держави.

1.3. Методи вимірювання та наслідки соціально-економічної нерівності

У сучасній економічній літературі вимірювання нерівності розглядається не лише як технічна процедура, а як інструмент, що дозволяє досліджувати глибинні структурні зміни в суспільстві. Тому важливо чітко розмежувати основні групи індикаторів і послідовно розглянути логіку їх застосування.

Соціально-економічна нерівність відрізняється здатністю бути вимірюваною, що дозволяє оцінювати її масштаби, динаміку та вплив на різні верстви населення. Для цього використовують різноманітні кількісні індикатори, зокрема індекс Джині (Gini), квінтільні та децильні співвідношення, індекс Палма, показники бідності (відносна та абсолютна) та інші критерії, що відображають доступ населення до базових ресурсів і соціальних послуг, зокрема освіти та охорони здоров'я. Кожен із цих індикаторів вимірює різні прояви нерівності, тому їх застосування є взаємодоповнюючим. Частина з них ґрунтується на аналізі доходів, інші — на структурі споживання або доступі до соціальних благ.

Ці інструменти дозволяють досліджувати нерівність у доходах, споживанні, багатстві та доступі до послуг, а також порівнювати її між країнами й регіонами. На прикладі України останніх років аналітики відзначають відносно помірний рівень індексу Джині порівняно з середнім показником ЄС, проте значний розрив у доступі до ресурсів між регіонами та соціальними групами, який посилюється внаслідок економічних криз і військових деструкцій [19, с. 39].

Кількісне вимірювання соціально-економічної нерівності ґрунтується на використанні статистичних індексів, що відображають ступінь концентрації

доходів, нерівномірність розподілу ресурсів та рівень доступу до послуг. Найпоширенішими є індекс Джині, квінтільні та децильні співвідношення, а також індекс Палма. Для точнішої оцінки ступеня нерівності ці показники можуть бути подані у формульному вигляді.

Найбільш універсальним індикатором, що дає можливість оцінити загальний рівень концентрації доходів у суспільстві, є індекс Джині. Індекс Джині (G) характеризує нерівність розподілу доходів і визначається за формулою:

$$G = \sum_{i=0}^n (Y_i + Y_{i-1})(X_i - X_{i-1}), \quad (1.1)$$

де X_i — кумулятивна частка населення;

Y_i — кумулятивна частка доходу.

Чим ближчим є показник до нуля, тим більш рівномірно розподілений дохід у суспільстві.

Іншим підходом є порівняння доходів крайніх груп населення, що дозволяє оцінити масштаби розриву між найбіднішими та найбагатшими. Квінтільне співвідношення (Q) показує, у скільки разів дохід 20 % найбагатших перевищує дохід 20 % найбідніших:

$$Q = \frac{D_{80}}{D_{20}}, \quad (1.2)$$

де D_{80} — середній дохід 20 % найбагатших;

D_{20} — середній дохід 20 % найбідніших.

Для оцінювання концентрації багатства у верхній частині розподілу використовується індекс Палма. Індекс Палма (P) оцінює співвідношення доходів верхніх 10 % до нижніх 40 % населення:

$$P = \frac{I_{10}}{I_{40}}, \quad (1.3)$$

де I_{10} — частка доходів верхніх 10 %;

I_{40} — частка доходів нижніх 40 %.

Для візуалізації ступеня нерівності використовують криву Лоренца (рис. 1.2), яка графічно демонструє відхилення реального розподілу доходів від абсолютної рівності. Крива Лоренца є одним з базових інструментів кількісного аналізу нерівності та широко застосовується в соціальній статистиці, економіці добробуту та аналізі розподілу доходів. Її суть полягає у графічному зіставленні кумулятивної частки населення із відповідною кумулятивною часткою **доходу**, що дозволяє наочно оцінити відхилення фактичного розподілу від умовної моделі абсолютної рівності.

Крива будується таким чином: уздовж осі X відкладають частку населення, впорядкованого за рівнем доходу від найнижчих до найвищих, а вздовж осі Y — частку сукупного доходу, що припадає на відповідні групи. Лінія абсолютної рівності являє собою 45-градусну пряму, яка позначає ідеальну ситуацію, коли кожен відсоток населення має рівно 1% доходу. Чим сильніше фактична крива Лоренца відхиляється вниз від цієї прямої, тим вищий рівень нерівності.

У статистичній практиці України крива Лоренца використовується Державною службою статистики під час аналізу структури доходів домогосподарств. Це дозволяє не лише оцінити загальний рівень нерівності, а й порівняти його між регіонами та соціальними групами.

Важливою властивістю кривої Лоренца є те, що вона дозволяє ідентифікувати не лише загальний ступінь нерівності, але й її структуру: наприклад, чи зосереджений надлишковий дохід у верхніх 10% населення, чи розриви більш рівномірно розподілені по всій структурі доходів. Це робить криву ефективним інструментом як для економічного аналізу, так і для формування соціальної політики.

Площа між лінією абсолютної рівності та фактичною кривою Лоренца є основою для обчислення індексу Джині, що підкреслює їх взаємозалежність. Такий підхід дозволяє переходити від суто графічного аналізу до точних кількісних оцінок нерівності.

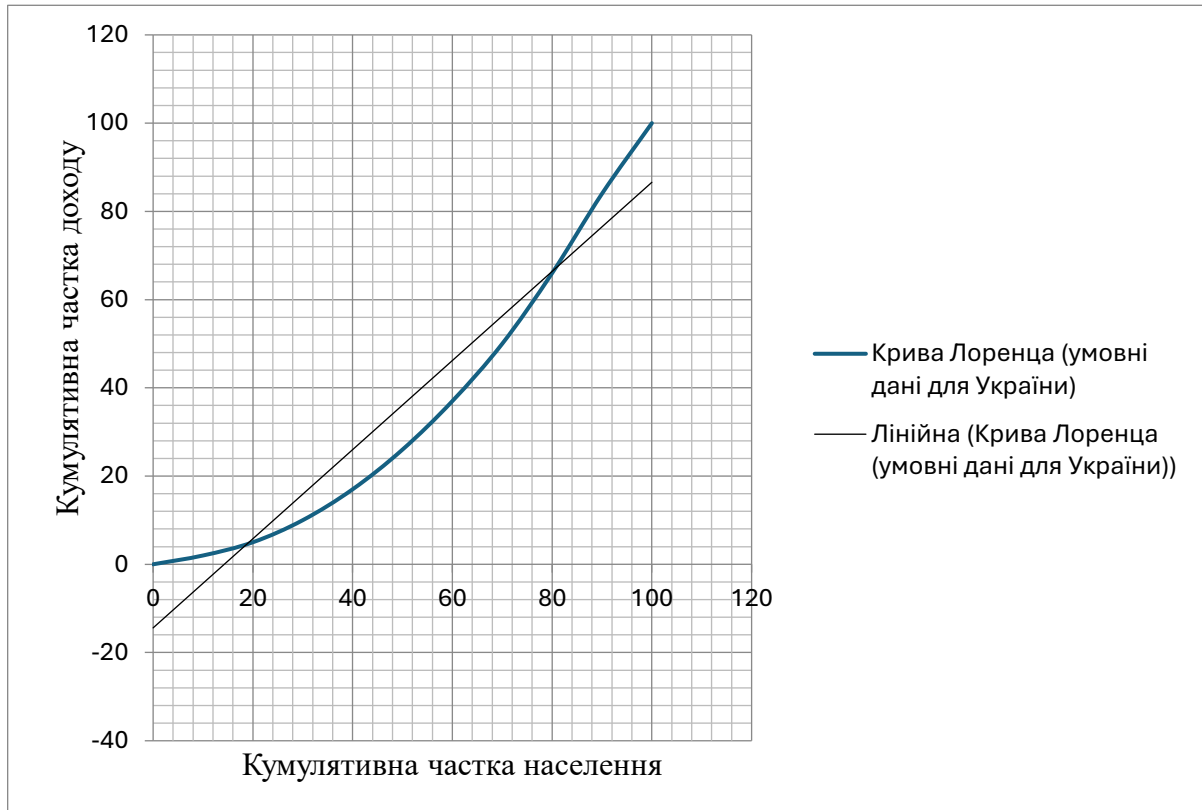

Рисунок 1.2. Крива Лоренца як інструмент вимірювання індексу Джині

Таким чином, застосування формульних і графічних методів дозволяє не лише кількісно оцінити соціально-економічну нерівність, а й виявити тенденції її посилення або зниження у різні періоди соціально-економічного розвитку.

Додатково крива Лоренца дає можливість оцінити стабільність розподілу доходів у динаміці. Якщо у різні періоди часу крива зміщується далі від лінії абсолютної рівності, це свідчить про поглиблення нерівності, і навпаки — її наближення є індикатором більш справедливого перерозподілу. Саме тому цей інструмент широко застосовується міжнародними організаціями, зокрема

Світовим банком та ООН, для моніторингу соціально-економічних процесів у країнах.

Для України аналіз кривої Лоренца демонструє суттєві регіональні відмінності: у великих містах спостерігається вищий рівень доходів і більш рівномірний розподіл у межах середнього класу, тоді як у сільських регіонах крива має значно сильніше відхилення вниз, що відображає концентрацію доходів у вузьких групах населення.

Вимірювання соціально-економічної нерівності здійснюється як за об'єктивними, так і за суб'єктивними критеріями. Перший підхід враховує матеріальні показники, такі як рівень доходів і витрат, наявність соціальних гарантій та компетенцій, тоді як другий базується на самоідентифікації індивіда, усвідомленні власної позиції у соціальній структурі та співвіднесенні себе з певним класом населення. Для комплексного аналізу нерівності зазвичай поєднують обидва підходи [45, с. 6].

Окрім показників, що безпосередньо ґрунтуються на доходах, важливим є аналіз комплексних індексів, які враховують якість життя, людський капітал та рівень соціальної інфраструктури.

Також, серед економічних та соціальних індексів, що застосовуються для оцінки розвитку та добробуту, виділяють Індекс процвітання, який складає аналітичний центр Legatum Institute із 2008 року. Він базується на складній методології обчислення різнозважених показників багатства та благополуччя, враховуючи економічні, соціальні й політичні аспекти. В Україні, за даними Legatum Institute, у 2019 році за Індексом процвітання займала 112 позицію зі 149 країн, тоді як у 2009 році країна була на 60 місці, а в 2014 — на 61 [50].

Індекс добробуту, який також оцінює стан освіти, охорони здоров'я, безпеки, свободи та якості державних послуг, показує подібну тенденцію. Україна у світовому рейтингу зайняла 96-е місце серед 167 країн, піднявшись на три позиції порівняно з попереднім роком (з 99-го місця), однак за десять років

країна опустилася на 10 позицій. Найвищу оцінку Україна отримала за освіту (37-е місце) та умови життя (69-е), а найнижчу — за соціальний капітал (148-е), рівень особистої безпеки (145-е) та стан довкілля (127-е) [44].

Індекс людського розвитку (HDI), розроблений ООН, дозволяє оцінити та порівняти країни за рівнем бідності, освіченості населення, тривалості життя, доступу до охорони здоров'я, соціального захисту, стану довкілля та ВВП на душу населення. Згідно зі звітом Human Development Indices and Indicators, Україна посіла 88-ме місце серед 189 держав, а її індекс людського розвитку становив 0,751. Очікувана тривалість життя в країні склала 72 роки, очікувана тривалість навчання — 15 років, середня фактична тривалість освіти — 11,3 років [50].

Особливо важливе місце у сучасних дослідженнях займають суб'єктивні оцінки соціально-економічної нерівності. Вони відображають сприйняття населення власного матеріального становища, рівня доходів та можливостей для розвитку. Так, дані останніх опитувань свідчать про майже повну відсутність середнього класу в Україні: 47,7% респондентів зазначили, що грошей вистачає лише на продукти харчування, 32,1% — на базові потреби, 11,7% — на все необхідне, проте без можливості заощаджувати, 2,3% — мають змогу робити заощадження, і лише 0,5% респондентів відчують повний матеріальний достаток [45, с. 6].

Для наочності всі згадані методи та індекси можна подати в узагальненій таблиці 1.4, яка дозволяє порівняти значення індексів і їх практичне застосування.

Таблиця 1.4

Основні методи вимірювання соціально-економічної нерівності та приклади їх застосування в Україні

Метод / Індекс	Опис	Приклад застосування в Україні
Індекс Джині	Вимірює концентрацію доходів у суспільстві (0–1)	В Україні індекс Джині показує помірний рівень нерівності, але з суттєвими регіональними відмінностями
Квінтільні та децильні співвідношення	Порівняння доходів найзаможнішої та найбіднішої частини населення	Використовується для визначення розриву між верхнім та нижнім 20% населення
Індекс Палма	Співвідношення доходів верхнього 10% і нижнього 40%	Дозволяє оцінити концентрацію багатства серед найбагатших груп
Показники бідності (абсолютна і відносна)	Вимірюють частку населення, що живе нижче національної межі бідності	Використовується при формуванні соціальних програм та стратегій боротьби з бідністю
Індекс процвітання (Legatum Prosperity Index)	Комплексна оцінка економічного та соціального добробуту	У 2019 р. Україна посіла 112 місце зі 149 країн
Індекс добробуту (Quality of Life Index)	Оцінює освіту, охорону здоров'я, безпеку, екологію та соціальний капітал	2022 р.: Україна — 96 місце серед 167 країн
Індекс людського розвитку (HDI)	Поєднує тривалість життя, освіту та ВВП на душу населення	Україна у 2022–2024 рр. утримує рівень 0,734–0,779
Індекс глобального гендерного розриву (GGGI)	Вимірює нерівність між чоловіками і жінками у сферах економіки, освіти, здоров'я та політики	У 2023 р. Україна — 66 місце серед 146 країн (значення індексу: 0,714)

Узагальнено автором на основі: [19; 44; 45; 50].

Таким чином, для комплексного аналізу соціально-економічної нерівності в Україні важливо поєднувати кількісні індекси та суб'єктивні оцінки, враховувати як матеріальні, так і соціально-психологічні чинники, а також динаміку змін у доступі до ресурсів і послуг. Такий підхід дозволяє не лише оцінити рівень нерівності, а й виявити групи населення, що потребують пріоритетної підтримки та спрямувати політику на пом'якшення соціальних дисбалансів.

Додатково нерівний доступ до ресурсів та послуг у різних регіонах країни, зокрема до освіти, медичних послуг та соціальних гарантій, поглиблює соціальну нерівність, адже мешканці віддалених і сільських територій часто стикаються з обмеженими можливостями для розвитку та покращення свого соціально-економічного становища [9, с. 186]. Всі ці фактори взаємодіють між собою, створюючи складний комплекс причин соціально-економічної нерівності, що потребує системного підходу до її аналізу та подолання.

Поступове наростання соціально-економічної нерівності спричиняє низку негативних наслідків. Дж. Стігліц у своїй праці «Ціна нерівності: як теперішнє поділене суспільство загрожує нашому майбутньому» наголошує, що більшість економічних, політичних і соціальних проблем та їхні драматичні наслідки мають своє коріння саме в нерівності [47].

Економічні наслідки нерівності проявляються у функціонуванні ринку праці, добробуті домогосподарств та динаміці економічного зростання. У економічній площині наслідком стає закріплення бідності, що обмежує перспективи розвитку та гальмує економічне зростання. Погіршення рівня життя і зростання розриву між багатими та малозабезпеченими групами населення лише підсилюють масштаби бідності. Це, у свою чергу, здатне провокувати суспільну напругу, протестні рухи й політичну нестабільність [54]. За даними ООН, близько 60% громадян України перебувають за межею бідності, а за рейтингами видання Bloomberg у 2017 році країна входила до десятки найбідніших держав світу [35].

Важливо також враховувати політичні наслідки нерівності, які суттєво впливають на стабільність держави. Політичні наслідки високого рівня нерівності полягають у тотальному знеціненні довіри до органів влади та зростанні нестабільності в державі. Водночас заможні групи населення отримують можливість впливати на прийняття рішень, використовуючи корупційні практики чи офіційні юридичні механізми.

Соціальні наслідки нерівності охоплюють питання доступу до освіти, охорони здоров'я та культурних ресурсів. Соціальна сфера також потерпає від нерівності: знижується якість життя, зростає рівень захворюваності, обмежується доступ до належних медичних та освітніх послуг, а також можливостей для культурного розвитку та дозвілля.

Обмежений доступ до якісної освіти та медичних послуг призводить до зниження рівня здоров'я та освіченості населення, що негативно впливає на економічний розвиток країни. Молодь, особливо з малозабезпечених сімей, часто не має можливості реалізувати свій потенціал, що веде до "відтоку мізків" та зменшення інноваційної активності [39].

В окрему групу слід виокремити демографічні наслідки, адже нерівність суттєво впливає на міграційні тенденції. Адже, соціально-економічна нерівність є однією з основних причин міграції населення. Бажання покращити умови життя та забезпечення для себе та своїх родин спонукає громадян шукати кращі можливості за кордоном, що може призвести до демографічних змін та втрати кваліфікованих кадрів [56, с. 131].

Аналіз причин та наслідків соціально-економічної нерівності в Україні демонструє, що вона має комплексний характер, обумовлений як структурними факторами, так і зовнішніми кризовими явищами. Надмірна концентрація доходів, монополізація, низька прогресивність оподаткування, нерівний доступ до ресурсів та послуг, а також вплив військових дій і інфляції взаємодіють між собою, посилюючи соціальну і економічну напругу. Як наслідок, зростання нерівності веде до погіршення рівня життя, підвищення бідності, зниження якості освіти та охорони здоров'я, політичної нестабільності та активізації міграційних процесів [4, 8, 19, 35, 39, 47, 54, 56, 82]. Таким чином, соціально-економічна нерівність виступає одночасно і причиною, і наслідком суспільних проблем, що потребує системного підходу для її подолання.

Узагальнюючи результати аналізу, важливо підкреслити, що соціально-економічна нерівність в Україні має не лише структурний, а й регіональний характер. За даними Держстату, у 2023–2024 рр. різниця між середнім доходом домогосподарств окремих областей перевищувала 40%, що підтверджує складність завдання щодо її подолання. Таким чином, детальне вивчення масштабів та причин нерівності стає необхідним для формування ефективної державної політики і розробки стратегій подолання соціально-економічних дисбалансів. На основі цих даних можна аналізувати сучасні тенденції нерівності як всередині країни, так і в міжнародному контексті, що є предметом наступного розділу.

Висновки за розділом 1

Соціально-економічна нерівність є багатовимірним явищем, що проявляється через різницю в доходах, майні, доступі до соціальних послуг, освіти, охорони здоров'я та інших ресурсів. Наукові підходи розглядають нерівність як глобальну проблему, загрозу економічній безпеці, наслідок ринкових та інституційних дисбалансів, а також фактор, що впливає на якість життя населення. Сутність нерівності визначається як асиметрія доступу до ресурсів і можливостей, що відтворюється під впливом структурних, інституційних і демографічних чинників. Ключові форми нерівності – доходна, майнова, територіальна, соціально-демографічна, нерівність у доступі до послуг та працевлаштуванні – взаємопов'язані й посилюють одна одну, що підкреслює складність явища та потребу комплексного підходу.

Теоретичні підходи демонструють багатогранність нерівності: економічні теорії трактують її як природний чи ринковий процес, марксистський підхід пов'язує з експлуатацією, сучасні економісти наголошують на деструктивному впливі надмірної нерівності на економіку і соціальну згуртованість, а соціальні

та міграційні аспекти показують взаємозв'язок з якістю життя та мобільністю населення.

Причини нерівності в Україні комплексні й включають структурні фактори, інституційні чинники, індивідуальні особливості та зовнішні шоки, зокрема війну, економічну кризу та інфляцію. Наслідки нерівності проявляються економічно (звуження можливостей зростання, збереження бідності), політично (недовіра до влади, нестабільність), соціально (зниження якості життя, обмежений доступ до освіти та медицини) і демографічно (міграційні процеси, відтік кваліфікованих кадрів). Кількісні індикатори дозволяють оцінювати масштаби та динаміку нерівності, порівнювати регіони та країни, а також формувати ефективну державну політику.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ

2.1. Міжнародні порівняння в області нерівності

Для оцінки соціально-економічної нерівності в Україні важливо зіставити національні тенденції з іншими державами, що перебувають на різних рівнях соціально-економічного розвитку. Саме тому для порівняння обрано три групи країн: 1. розвинені європейські держави (Данія та Швейцарія), які традиційно демонструють високі стандарти добробуту; 2. країни, що проходять трансформаційний шлях і належать до ЄС або орієнтуються на нього (Польща); 3. пострадянські країни зі схожим історичним та інституційним контекстом (Грузія). Такий підхід дозволяє комплексно оцінити масштаби та специфіку нерівності в Україні у порівнянні як з лідерами соціального прогресу, так і з державами, близькими за історичними, політичними й економічними умовами [37].

Обрання саме трьох інтегральних індикаторів — індексу Джині, Індексу людського розвитку (HDI) та Індексу глобального гендерного розриву (GGGI) — також є методологічно обґрунтованим. Індекс Джині відображає розподіл доходів і дозволяє визначити рівень економічної нерівності. HDI охоплює ключові виміри людського потенціалу, включаючи освіту, здоров'я й рівень життя, завдяки чому характеризує ширший спектр соціально-економічних можливостей. Індекс глобального гендерного розриву (GGGI) дає змогу оцінити нерівність між чоловіками та жінками у доступі до ресурсів, соціальних можливостей і політичної участі. Таке поєднання показників формує багатовимірний аналіз, що дозволяє побачити нерівність не лише як проблему доходів, а як структурний соціальний феномен [25].

Нижче наведено порівняльну таблицю 2.1. за основними індикаторами: індекс Джині, Індекс людського розвитку (HDI) та Індекс глобального гендерного розриву (GGGI).

Таблиця 2.1

Міжнародне порівняння ключових індикаторів соціально-економічної нерівності (HDI, Джині, GGGI) у 2019–2024 рр.

Країна / Рік	HDI	Коефіцієнт Джині	GGGI (індекс гендерного розриву)
Україна			
2019	0.779	0.26	0.708
2021	0.734	0.25	0.709
2022	0.734	0.27	0.707
2023	0.779	0.40	0.714
2024	0.734	0.40	0.722
Данія (розвинена країна)			
2019	0.940	0.27	0.877
2021	0.948	0.28	0.880
2022	0.952	0.28	0.869
2023	0.962	0.29	0.870
2024	0.962	0.29	0.872
Швейцарія (розвинена країна)			
2019	0.955	0.31	0.855
2021	0.961	0.31	0.863
2022	0.967	0.31	0.870
2023	0.970	0.31	0.872
2024	0.970	0.31	0.874
Польща (країна, що розвивається / ЄС)			
2019	0.880	0.28	0.725
2021	0.880	0.29	0.727
2022	0.880	0.30	0.726
2023	0.883	0.31	0.729
2024	0.884	0.30	0.730
Грузія (країна, що розвивається / пострадянська)			
2019	0.812	0.36	0.694
2021	0.815	0.37	0.697
2022	0.815	0.38	0.698
2023	0.816	0.39	0.700
2024	0.816	0.39	0.703

Узагальнено автором на основі: [65].

Порівняльний аналіз показників свідчить, що соціально-економічний розвиток України у 2019–2024 роках характеризувався значними коливаннями, пов'язаними з воєнними діями, економічними шоками та погіршенням інституційних умов. Найбільш помітним є падіння HDI у 2021–2022 роках та його подальше нестійке відновлення, тоді як у розвинених країнах Європи індекс демонструє стабільне та поступове зростання. Це свідчить про розширення розриву в людському розвитку між Україною та державами з високими соціальними стандартами.

Коефіцієнт Джині в Україні зріс майже удвічі, що вказує на різке посилення нерівності доходів. На відміну від цього, у Данії, Швейцарії та Польщі рівень нерівності залишається відносно низьким і стабільним, що свідчить про ефективність їх системи перерозподілу, соціальної політики та ринку праці. Особливо контрастним виглядає порівняння з Грузією: хоча ця країна має нижчий рівень доходів, її показники нерівності є прогнозованішими та менш волатильними, що пояснюється більш стабільним макроекономічним середовищем.

GGGI демонструє ще одну важливу тенденцію: гендерні дисбаланси в Україні залишаються відчутними й не демонструють чіткої позитивної динаміки. У той час як у Данії та Швейцарії індекс наближається до найвищих значень у Європі, Україна лише незначно покращує свої позиції, зберігаючи хронічно слабкі показники у сферах політичного представництва, економічної участі та рівності можливостей. Це підтверджує структурний характер соціальних диспропорцій.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що за всіма трьома ключовими показниками — доходами, якістю життя та гендерною рівністю — Україна суттєво поступається як країнам ЄС, так і окремим державам, що розвиваються. Динаміка свідчить, що нерівність в Україні має тенденцію до поглиблення, а соціальний прогрес — до нестійкості, що потребує цілеспрямованої державної

політики, спрямованої на зменшення регіональних, гендерних та економічних диспропорцій. Порівняння в міжнародному контексті дозволяє чіткіше визначити напрями реформ та пріоритети соціальної політики в умовах післявоєнного відновлення.

Важливі аспекти стану та динаміки соціально-економічної нерівності в Україні характеризують її місця у глобальних рейтингах, зокрема за Глобальним індексом соціального прогресу, Індексом людського розвитку [72; 73].

Глобальний індекс соціального прогресу (Social Progress Index) створено під технічним керівництвом професора М. Портера з Гарвардської школи бізнесу та С. Стерна з Массачусетського технологічного інституту. Щорічно цей індекс розраховує та публікує некомерційна організація Social Progress Imperative за підтримки міжнародної аудиторсько-консалтингової компанії «Делойт». Social Progress Index інтегрує численні показники соціально-економічного розвитку держав, об'єднуючи їх у три основні категорії: базові потреби людини, основу добробуту та можливості для розвитку [76].

Відповідно до динаміки показників Глобального індексу соціального прогресу соціально-економічний розвиток країн характеризується змінами (покращенням/погіршенням) протягом певного періоду часу положення людей, зростанням чи зменшенням їх можливостей досягати бажаного рівня добробуту, задоволення потреб, накопичення та реалізації здатностей до активної діяльності у різних сферах суспільного відтворення, у якості життя. Це дає підстави для визначення показників соціально-економічного розвитку та їх динаміки критеріями рівня соціально-економічної нерівності, а їх позитивної динаміки – фактором її скорочення: по-перше, показники Глобального індексу соціального прогресу, що оцінюють задоволення базових людських потреб, є критеріями соціально-економічної нерівності щодо харчування, медичного обслуговування, водопостачання та санітарії, особистої безпеки та житла; по-друге, показники добробуту є інструментами оцінювання таких складових соціально-економічної

нерівності, як доступ до базових знань, інформації та зв'язку, здоров'я та благополуччя, якісного навколишнього середовища; по-третє, забезпечення високого рівня можливостей людей щодо їх особистих прав, свобод та вибору, інклюзивності та доступу до правосуддя – це умова скорочення соціально-економічної нерівності.

Отже, значення та динаміка показників Глобального індексу соціального прогресу у певний період часу та їх динаміка є критеріями оцінювання соціально-економічної нерівності в країнах та її тенденцій. Дані про динаміку Глобального індексу соціального прогресу в Україні та світі відображено на рисунку 2.1.

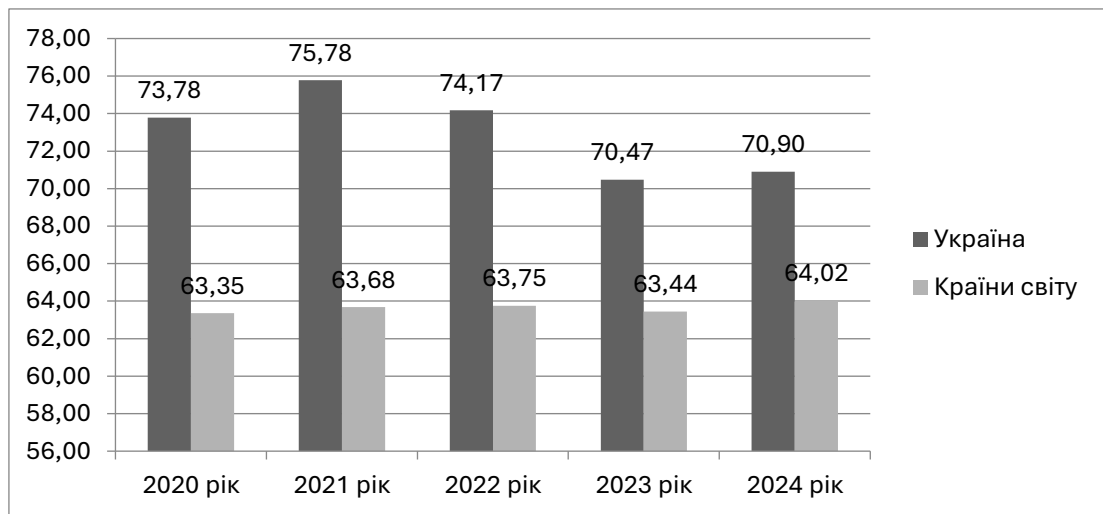

Рисунок 2.1. Динаміка Глобального індексу соціального прогресу України та країн світу (середнє значення) у 2020-2024 рр. (складено автором за: [52; 53; 70; 76; 85]).

Аналіз динаміки Глобального індексу соціального прогресу за 2020–2024 рр. свідчить, що Україна стабільно перевищувала середній світовий показник. За рівнем соціального прогресу вона належить до третьої групи країн, які характеризуються результатами вище середнього, тоді як перша та друга групи включають держави з дуже високим і високим рівнем, а четверта, п'ята й шоста – із середнім, нижчим від середнього та низьким рівнем.

Упродовж аналізованого періоду простежується хвилеподібна динаміка: спершу індекс в Україні зростав (2020–2021 рр.), далі знизився (2022–2023 рр.), а у 2024 році намітилася позитивна тенденція відновлення. У світі ж середнє значення індексу змінювалося більш плавно, із поступовим зростанням до 2024 року. Це дає підстави стверджувати, що Україна навіть попри воєнні виклики зберігає відносно вищий рівень соціального прогресу порівняно з глобальним середнім і має потенціал для подальшого покращення.

Про зростання та спад соціального розвитку в Україні у період 2020–2024 рр. свідчать зміни її позиції у світовому рейтингу за Глобальним індексом соціального прогресу (рис. 2.2): у 2020 році Україна посідала 63 місце, що свідчило про покращення її соціального розвитку у період коронакризи. У 2021 році позиція країни значно покращилася, піднявшись до 48 місця, після чого у 2022 році спостерігалось погіршення з 48 до 54 місця, а у 2023 році — до 59 місця. У 2024 році, незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію, позиція України стабілізувалася, залишаючись у третій групі країн світу за рівнем соціального прогресу.

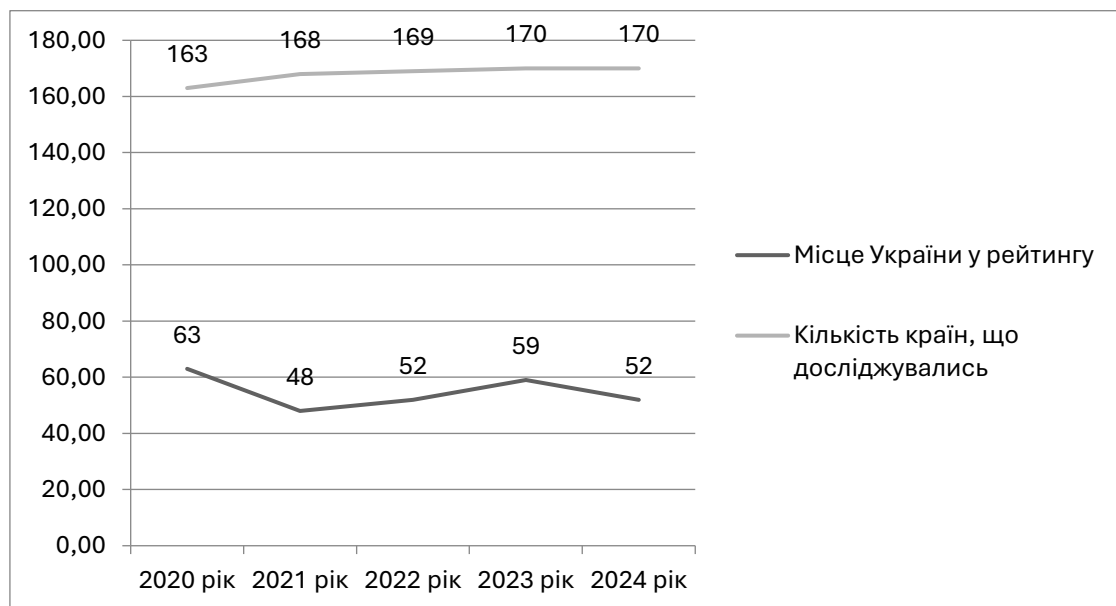

Рисунок 2.2. Україна в рейтингах країн за Глобальним індексом соціального прогресу (2020-2024 рр.) (складено автором за: [52; 53; 76; 85]).

Суттєві аспекти стану та динаміки соціально-економічної нерівності характеризує Індекс людського розвитку (Human Development Index - HDI), що публікується в рамках програми розвитку ООН. HDI є інтегрованим показником досягнень країн у таких вимірах, як довголіття, освіченість, рівень життя. У звіті ПРООН «Breaking the gridlock Reimagining cooperation in a polarized world» зазначається, що нерівномірний прогрес у розвитку в усьому світі занедбує найбільш вразливі верстви населення, посилюючи нерівність і розпалюючи політичну поляризацію в глобальному масштабі [68]. За HDI Україна належить до країн з високим рівнем людського розвитку. Динаміку HDI в Україні відображено на рисунках 2.3, 2.4.

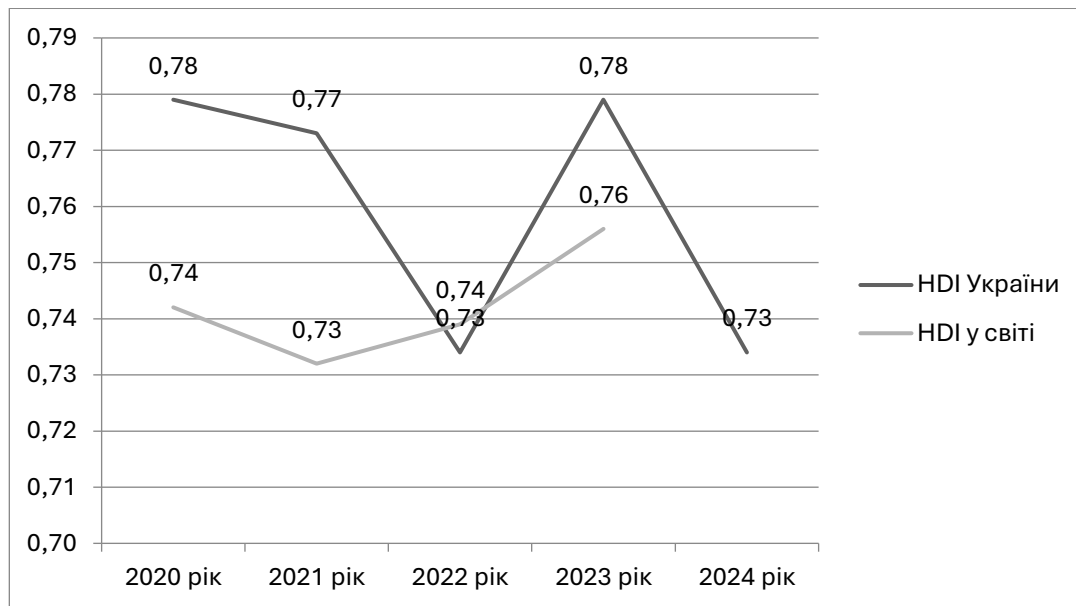

Рисунок 2.3. Динаміка Індексу людського розвитку в Україні та в середньому у світі (складено автором за: [67]).

Динаміка Індексу людського розвитку (HDI) в Україні у порівнянні зі світовим середнім у 2020–2024 рр. демонструє суттєві відмінності в стійкості соціально-економічного розвитку. Світовий показник упродовж усього періоду зберігає плавну позитивну тенденцію — його зростання від 0,74 у 2020 р. до 0,76

у 2024 р. свідчить про поступове відновлення глобального людського потенціалу після пандемічних зрушень [26].

На цьому тлі ситуація в Україні виглядає різко контрастною. У 2020 р. HDI становив 0,779, що перевищувало світове середнє; проте у 2021–2022 рр. спостерігається стрімке падіння до 0,734. Це зниження відображає негативний вплив пандемії COVID-19, економічних втрат та погіршення доступу до охорони здоров'я та освіти. Часткове відновлення у 2023 р. (підвищення до 0,779) демонструє компенсацію втрат, однак різке падіння у 2024 р. до 0,734 свідчить про поглиблення структурних проблем, пов'язаних із повномасштабною війною, внутрішньою міграцією, зниженням доходів населення та зростанням соціальних ризиків.

Порівняння двох ліній на графіку показує, що у 2020 р. Україна мала перевагу над світовим середнім, однак починаючи з 2021 р. формується стійка тенденція відставання, яка проявляється особливо різко у 2022–2024 рр. Розрив між Україною та глобальним показником у ці роки свідчить про втрату частини людського капіталу, погіршення соціально-економічних умов та посилення диспропорцій у якості життя значної частини населення.

Таким чином, представлена динаміка відображає не лише статистичні коливання, а й глибші структурні проблеми: вразливість системи охорони здоров'я, падіння реальних доходів, скорочення тривалості навчання, підвищення смертності та загальне зниження соціальної стабільності. Графік демонструє, що в умовах зовнішніх шоків глобальні тренди розвитку є набагато стійкішими, тоді як Україна залишається більш чутливою до кризових факторів [62].

Додатково, за даними Всесвітнього економічного форуму, у 2023 році Україна за Індексом глобального гендерного розриву (The Global Gender Gap Index), що оцінює відмінності можливостей жінок і чоловіків у ключових сферах суспільного життя, займала 66 місце серед 146 країн світу зі значенням індексу

0,714. Порівняно з 2018 роком, коли Україна займала 65 місце серед 149 країн, позиція майже не змінилася [60; 61].

Рисунок 2.4 відображає динаміку позицій України у світовому рейтингу за Індексом людського розвитку (HDI) у 2020–2024 рр., порівнюючи місце країни з загальною кількістю держав, що охоплювалися міжнародними оцінками у відповідні роки. Такий підхід дозволяє оцінити не лише абсолютне значення індексу, а й відносну конкурентну позицію України у глобальному контексті, що є важливим для аналізу прогресу або регресу людського розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

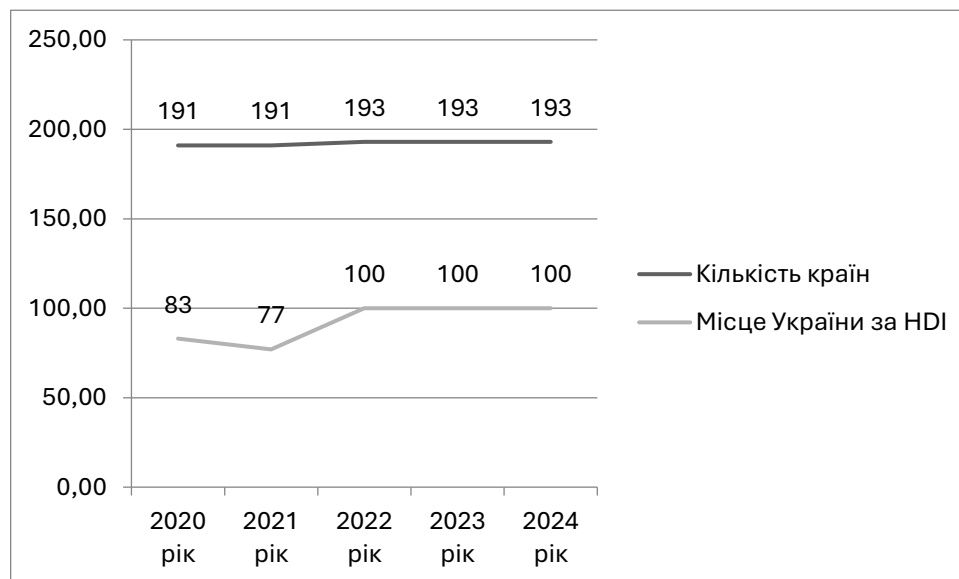

Рисунок 2.4. Місце України у рейтингах країн за Індексом людського розвитку (складено автором за: [60; 61]).

Динаміка місця України у глобальному рейтингу HDI свідчить про нестабільність траєкторії людського розвитку у 2020–2024 рр. Підвищення позиції країни у 2021 р. відображає короткострокове покращення доступу до освіти, охорони здоров'я та добробуту після першого року пандемії COVID-19. Однак подальше зниження у 2022–2023 рр. демонструє глибокий вплив

повномасштабної війни, економічних втрат, внутрішньої міграції та погіршення якості життя.

Стабілізація рейтингу у 2024 р. свідчить не про завершення негативних тенденцій, а про адаптацію системи людського розвитку до кризових умов та збереження певного базового потенціалу навіть за високих соціально-економічних ризиків. Таким чином, рисунок підтверджує, що коливання позицій України у рейтингу HDI зумовлені насамперед структурними шоками, а не внутрішньою інерцією розвитку.

Аналіз компонентів Індексу людського розвитку в Україні у 2020–2024 рр. свідчить про змішану динаміку окремих показників, проте загальний індекс демонструє тенденцію до зниження саме через різке падіння ВВП на душу населення. Зокрема, очікувана тривалість життя та окремі освітні показники у 2023 р. мали ознаки відновлення після шоків попередніх років, що можна розглядати як позитивний сигнал.

Водночас ВВП на душу населення знизився більш ніж удвічі — з 13 256 дол. США у 2021 р. до 5 070 дол. у 2023 р. та до 4 166 дол. у 2024 р., що суттєво вплинуло на інтегральний HDI. Саме економічний компонент став ключовим фактором загального падіння індексу, переважаючи окремі позитивні зміни у сфері охорони здоров'я та освіти (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка основних показників Індексу людського розвитку України

Роки	Очікувана тривалість життя при народженні (років)	Очікувана тривалість шкільного навчання (років)	Середня тривалість навчання у школі (років)	ВВП на душу населення (дол.)
2020	71,60	15,5	11,1	13256
2021	71,60	15,0	11,1	13256
2022	68,60	13,3	11,1	11416
2023	73,42	13,5	11,1	5070
2024	72,64	13,5	11,1	4166

Узагальнено автором на основі: [66; 81].

Таким чином, погіршення загального значення HDI у 2022–2024 рр. не означає тотального негативного зсуву за всіма складовими індексу — негативна тенденція зумовлена насамперед економічним провалом, спричиненим війною та масштабними структурними втратами економіки.

Однією з найяскравіших проявів соціально-економічної нерівності в Україні є надзвичайно великий розрив у заробітках між 1% найбільш високооплачуваних працівників та рештою робочої сили. Для порівняння, у більшості європейських країн — у 7 разів, у США — у 12 разів, тоді як в Україні цей показник досягає 13 разів. Ще більш значущим є розрив між 1% найбагатших та 50% найменш забезпечених працівників: якщо в Європі — перша група заробляє в середньому у 11,7 разу більше за другу, у США — у 24 рази, то в Україні цей розрив сягає 43,3 рази [22].

Динаміка HDI України у 2020–2024 рр. демонструє короткі фази відновлення, однак загальна траєкторія залишається спадною. Причиною є те, що найчутливішою складовою індексу виступає ВВП на душу населення, який різко впав під впливом війни, руйнування інфраструктури та внутрішньої міграції. Навіть попри часткове відновлення окремих показників (зокрема очікуваної тривалості життя у 2023 р.), сукупний індекс знижується, оскільки економічний компонент має найбільшу вагу в загальній структурі HDI.

У 2024 році, згідно з даними сервісу Numbeo, Україна посідала 66-те місце серед 71 країни за індексом якості життя, набравши 107,2 бала з можливих 200 [68; 74]. Підвищення позиції України у рейтингу Numbeo у 2024 році не означає покращення фактичної якості життя. Зміна місця зумовлена передусім тим, що у низці європейських держав різко зросла вартість життя, погіршилася доступність житла та знизилася купівельна спроможність населення. У 2024 році Numbeo враховує: Purchasing Power Index — купівельна спроможність; Safety Index — безпека; Health Care Index — доступність медицини; Cost of Living Index — вартість життя; Property Price to Income Ratio — доступність житла; Traffic

Commute Index; Pollution Index; Climate Index. Через те, що вартість життя в багатьох країнах ЄС різко зросла у 2023–2024 рр., а доступність житла погіршилась, Україна відносно піднялася у рейтингу, не тому що стало краще, а тому що у інших стало гірше. В Україні ці показники також погіршилися, але темпи їх негативної динаміки були нижчими порівняно з країнами ЄС, що призвело до відносного підвищення рейтингу при загальному зниженні реального рівня життя.

Незважаючи на це, рівень якості життя в Україні залишається нижчим за середній по Європі. Наприклад, у 2024 році Румунія посідала 6-те місце з 129,2 бала, а Білорусь — 7-ме місце з 119,3 бала.

Таким чином, міжнародні порівняння показують, що соціально-економічна нерівність в Україні формується під впливом війни, структурних диспропорцій та обмежених можливостей для економічного відновлення. Хоча у 2023 році країна демонструвала часткове відновлення окремих компонентів HDI, загальний індекс знижується через різке падіння ВВП на душу населення. Порівняння з розвинутими країнами підтверджує значний розрив у рівні доходів, якості життя та економічної стабільності, тоді як зіставлення з державами, що розвиваються, свідчить про поступове зближення України з групою країн із середнім рівнем розвитку. Рейтинги Numbeo підкреслюють відносний характер покращення позицій України — воно спричинене не підвищенням внутрішніх стандартів життя, а погіршенням умов у інших країнах. У сукупності ці дані демонструють складність сучасної соціально-економічної ситуації та необхідність комплексних реформ, спрямованих на зменшення нерівності, підвищення добробуту та стабілізацію людського розвитку.

2.2. Особливості соціально-економічної нерівності в умовах глокалізації

Глокалізація у сучасній науковій літературі розглядається як складний і багатошаровий процес взаємодії глобальних та локальних тенденцій, що формує нові конфігурації соціально-економічного розвитку. На відміну від класичних підходів до глобалізації, які акцентують на уніфікації економічних стандартів, зростанні міждержавної взаємозалежності та стиранні локальних відмінностей, глокалізація передбачає не поглинання локального глобальним, а їхню взаємодію, адаптацію й взаємоперетворення [38, с. 4]. У цьому процесі глобальні моделі трансформуються, враховуючи місцеві соціокультурні, економічні та інституційні особливості, що створює унікальні варіанти розвитку на різних територіях. Як зазначає О. Гетманенко, саме нерівномірність здатності регіонів включатися в глобальні процеси, адаптувати інновації та використовувати зовнішні імпульси розвитку формує підґрунтя нових соціально-економічних дисбалансів [11, с. 4].

У такому контексті соціально-економічна нерівність постає не просто як диспропорція в доходах, а як багатовимірний феномен, що включає інформаційний, культурний, просторовий і політичний компоненти. Одним із ключових вимірів є цифрова стратифікація, тобто нерівність доступу до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових платформ, швидкісного інтернету та компетенцій, необхідних для участі у глобальній економіці знань. За спостереженнями В. Адамик, регіони з недостатньо розвиненою цифровою інфраструктурою та низьким рівнем цифрової грамотності потрапляють у «цифрову пастку», що унеможлиблює їхню повноцінну участь у глобальних економічних процесах і поглиблює соціальну нерівність [1, с. 110]. У межах глокалізації цифрова нерівність стає одним із ключових чинників формування нових соціально-економічних бар'єрів, оскільки саме доступ до інформації

сьогодні визначає можливості самореалізації, підприємництва й інноваційного розвитку.

Глокалізація також загострює просторові диспропорції. Великі міста й мегаполіси, які мають доступ до інвестицій, інтелектуальних ресурсів, міжнародної комунікації та сучасних сервісів, стають локальними «полюсами зростання». Вони здатні швидше інтегрувати глобальні тренди, брати участь у транскордонних мережах знань і капіталу, приваблювати висококваліфіковану робочу силу. У противагу цьому сільські території та малі міста нерідко виявляються відірваними від глобальних потоків, що посилює їхню соціально-економічну вразливість та провокує відтік населення. Як зазначає А. Гриценко, різна інституційна спроможність територій зумовлює те, що глобальні імпульси в одних регіонах стають драйвером розвитку, тоді як в інших – фактором поглиблення диспропорцій [13, с. 9].

Окремої уваги потребує культурно-ціннісний вимір глокалізації, який також впливає на формування нових форм нерівності. Відкритість до інновацій, готовність сприймати глобальні практики, участь у громадських ініціативах, рівень довіри до інституцій – усе це визначає, наскільки успішно локальна спільнота може інтегруватися у глобальний простір. Там, де культурні бар'єри високі, а домінують традиційні моделі поведінки, процеси глокалізації наштовхуються на спротив. За таких умов навіть наявність матеріальних чи людських ресурсів не гарантує успішності розвитку. Навпаки, локальні культурні обмеження можуть уповільнювати модернізацію, а в довгостроковій перспективі створювати додаткові форми соціально-економічної нерівності. І навпаки — локальні культурні практики, що здатні адаптуватися до глобальних трендів, можуть ставати конкурентною перевагою в умовах експансивної глокалізації [11, с. 4].

Глокалізація також підсилює нерівність через асиметрію доступу до можливостей розвитку та інституційних ресурсів. Як підкреслює А. Гриценко,

нерівномірність економічного та соціального розвитку перетворюється на загрозу економічній безпеці, формуючи зони політичної та соціальної напруги [14, с. 11]. У регіонах, де інституції слабкі, відсутня ефективна система управління та механізми залучення інвестицій, навіть глобальні можливості розвитку можуть залишатися нереалізованими. Натомість території з ефективними інституціями, здатними стратегічно планувати розвиток і забезпечувати підтримку підприємництва, швидше інтегруються в глобальні процеси та наращують конкурентний потенціал.

Додатково варто підкреслити, що глокалізація формує нові типи соціально-економічної нерівності через трансформацію ринку праці. Глобальні виробничі ланцюги дедалі активніше переміщуються у сфери, що потребують високих цифрових і когнітивних компетенцій, тоді як традиційні форми зайнятості втрачають стабільність. Регіони, де локальний ринок праці не відповідає сучасним вимогам, ризикують перетворитися на зони накопичення низькокваліфікованої робочої сили, що поглиблює соціальну поляризацію. У таких умовах відбувається сегментація населення за ознакою доступу до освіти, цифрових навичок і можливостей професійної мобільності. Тому глокалізація висвітлює не лише географічну чи цифрову нерівність, а й нерівність у знаннях і навичках, що дедалі частіше визначає соціальний статус і економічні шанси людини.

Важливим аспектом є також інституційна адаптивність регіонів. У громадах, де локальні органи влади та громадські інституції здатні швидко реагувати на виклики, формувати партнерства із бізнесом і залучати міжнародні ресурси, глокалізація стає фактором розвитку. Натомість там, де інституції слабкі, неефективні або відокремлені від громадських потреб, глобальні процеси можуть спричиняти зворотний ефект — посилення нерівності та зростання соціальної фрагментації. У цьому сенсі інституційна спроможність виступає

критично важливим чинником, що визначає масштаби й характер соціально-економічної нерівності в умовах глокалізації.

Ще одним важливим проявом є зростання локальних нерівностей всередині самих міст та громад. Навіть у територіях, які успішно інтегруються у глобальні процеси, вигоди від глокалізації розподіляються нерівномірно між соціальними групами. Так, домогосподарства з високим людським капіталом отримують доступ до якісної освіти, престижних робочих місць і нових форм економічної активності, тоді як соціально вразливі групи залишаються залежними від нестабільної зайнятості та недостатньої соціальної підтримки. У результаті в межах однієї території формуються локальні «острівці процвітання» і «зони відставання», що ускладнює соціальну інтеграцію та створює передумови для довготривалих диспропорцій.

Підсумовуючи, глокалізація не зменшує соціально-економічну нерівність автоматично — навпаки, вона робить її більш складною, динамічною та багатовимірною. Регіони, що володіють інституційною стійкістю, якісною цифровою інфраструктурою, розвиненим людським капіталом і відкритою культурною моделлю, здатні перетворювати глобальні імпульси на чинники розвитку. Натомість території, позбавлені цих ресурсів, ризикують залишатися на периферії глокалізованого простору.

2.3. Поглиблення нерівності в Україні під впливом повномасштабної війни

Повномасштабне вторгнення Росії у лютому 2022 року стало каталізатором значних змін у соціально-економічній структурі України. Війна не лише погіршила макроекономічні показники, але й загострила нерівності між регіонами, соціалізованими групами населення, змінила структуру доходів та відкрила нові виклики в сфері доступу до ресурсів і послуг. Нижче — основні

прояви й механізми цього поглиблення, згідно з українськими дослідженнями 2022–2024 років.

Війна в Україні значно поглибила існуючі нерівності як на національному рівні, так і у світі загалом, при цьому окремі групи населення несуть непропорційно великий тягар кризових явищ. Станом на лютий 2025 року майже 3,7 мільйона українців стали внутрішньо переміщеними особами, змушеними покинути райони активних бойових дій. Таке переміщення суттєво обмежує доступ до освіти, медичних послуг та можливостей працевлаштування, найбільше зачіпаючи жінок, дітей та людей похилого віку. У цих умовах жінки часто беруть на себе більшу частину догляду за дітьми та літніми членами родини, що обмежує їхню участь у економічній діяльності та процесах прийняття рішень.

На глобальному рівні війна в Україні спричинила комплекс взаємопов'язаних проблем. Зростання цін на продовольство та енергоносії особливо негативно вплинуло на населення з низькими доходами та на країни, що розвиваються. Масовий потік біженців і шукачів притулку створює додаткове навантаження на ресурси приймаючих держав, загострюючи соціальні та економічні нерівності [62; 63; 80].

Середня заробітна плата у реальному вимірі у 2023 році була на 8,3% нижчою від рівня довоєнного 2021 року. Розрив між секторами економіки за час повномасштабної війни зріс до 3,5 разу (38 тис. у секторі інформації та телекомунікацій проти 11 тис. у сфері функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури). У прифронтових областях закрилось багато підприємств, а ті, що залишились, скоротили обсяги діяльності, що призвело до зниження заробітних плат працівників. Частина населення змушена була виїхати у безпечніші регіони, проте не всі змогли знайти роботу з такою ж або не суттєво нижчою оплатою. Щодо децильного коефіцієнта, то у 2021-22 роках він становив 8,11. А вже у 2023 році відбувся різкий стрибок децильного коефіцієнта до 28,63,

тобто доходи 10% найбагатших домогосподарств перевищували доходи 10% найбідніших майже у 29 разів.

Індекс Пальма, який вимірює співвідношення між часткою доходів найбагатших 10% населення і найменш забезпечених 40%, у 2020 році під впливом пандемії коронавірусу індекс Пальма різко зріс до 1,16. А вже у 2023 році в Україні, як і за іншими показниками нерівності, відбулось істотне погіршення ситуації - індекс зріс до 2,38 [22, с. 438].

Війна спричинила значні втрати для громадян, включно з роботою, джерелами доходів та житлом. Найбільше постраждали мешканці зон активних бойових дій та ті, хто був змушений евакуюватися. Це посилює соціальне розшарування та підвищило рівень бідності серед значної частини населення. Доступ до якісних соціальних послуг, освіти та медичної допомоги став нерівномірним, особливо для внутрішньо переміщених осіб та жителів прифронтових регіонів.

Державні механізми соціального захисту, хоча і відіграють важливу роль, часто виявляються недостатніми для задоволення потреб постраждалих. Вимушена мобілізація ресурсів на військові потреби обмежила можливості держави у сфері соціального забезпечення. Незважаючи на міжнародну допомогу та активність громадянського суспільства, проблема соціальної нерівності залишається однією з найактуальніших.

Соціальні наслідки війни проявляються у багатьох сферах, включно з руйнуванням інфраструктури, змінами демографічної структури, переміщенням населення та формуванням нових соціальних зв'язків. Внутрішньо переміщені особи стали серйозним викликом для соціальних систем країни, тоді як волонтерський рух продемонстрував значний потенціал самоорганізації суспільства в умовах кризи. Водночас війна спричинила загострення соціальної нерівності, що потребує комплексного підходу для подолання її негативних наслідків [10, с. 33].

Підсумовуючи, за період 2021–2024 рр. спостерігалось різке зростання показників соціально-економічної нерівності в Україні. Повномасштабна війна сприяла підвищенню економічної нерівності до найвищих рівнів за останні кілька років.

Для комплексної оцінки поглиблення соціально-економічної нерівності в Україні доцільно простежити динаміку ключових макро- та соціальних індикаторів у довоєнні та воєнні роки. Зміни у ВВП на душу населення, Індексі людського розвитку та Індексі щастя демонструють, як повномасштабна війна вплинула на добробут, доступ до ресурсів та загальний рівень життєвих можливостей. Узагальнені результати наведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Показники, що відображають поглиблення соціально-економічної нерівності в Україні у 2020–2024 рр.

Рік \ Показник	2020	2021 (довоєнний рік)	2022	2023	2024
ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності в Україні, дол США	12 408	12 949	10 731	17 630	16 320
Індекс людського розвитку в Україні (значення/рівень)	0,76 високий	0,76 високий	0,73 високий	0,73 високий	0,73 високий
Індекс щастя в Україні	4,88	5,08	5,07	4,64	5,071

Складено автором за даними: [18; 19; 20].

Аналіз показників свідчить, що повномасштабна війна стала ключовим чинником різкого погіршення як матеріальних умов життя населення, так і індикаторів людського розвитку. Найбільш суттєво постраждав ВВП на душу населення, який демонструє значну нестабільність після 2022 року через втрату виробничих потужностей, зниження економічної активності та масову міграцію. Незважаючи на відносну стійкість Індексу людського розвитку, його стабільність

забезпечена структурними показниками — тривалістю життя та рівнем освіти, які змінюються повільно. Натомість Індекс щастя виявився найбільш чутливим до воєнних подій, фіксуючи падіння рівня задоволеності життям та психологічного благополуччя населення. Сукупність цих змін підтверджує, що війна не лише збільшила нерівність між різними групами населення, а й сформувала довготривалі бар'єри для відновлення та розвитку країни.

Водночас наслідки повномасштабної агресії РФ негативно вплинули на більшість аспектів економічної нерівності. Існуючі статистичні дані, що дозволяють оцінити динаміку поглиблення економічної нерівності за різними її видами, обмежені, що зумовлює використання лише частини показників для аналізу.

Представлені у таблиці 2.4. дані відображають ключові соціально-економічні зміни в Україні, що відбулися внаслідок повномасштабної війни. Вони демонструють взаємозв'язок між воєнними діями та поглибленням нерівності, що проявляється у зростанні рівня бідності, безробіття, внутрішнього переміщення населення та погіршенні доступу до базових соціальних послуг. Особливу увагу слід звернути на те, що економічні втрати та гуманітарна криза формують довготривалі ризики для відновлення країни, а також створюють структурні перепони для подолання нерівності.

Таблиця 2.4

Показники, що відображають поглиблення соціально-економічної нерівності в Україні під час війни

Показник	2021 (довоєнний рівень)	2023–2024 (воєнний період)	Зміна
Коефіцієнт Джині	0,25–0,26	0,40	↑ на 0,14 п.п. (зростання нерівності на 54–56%)
Частка громадян, які заявили про зниження доходів	≈ 45–48%	≈ 78%	↑ на ~30 п.п.

Продовження таблиці 2.4

Показник	2021 (довоєнний рівень)	2023–2024 (воєнний період)	Зміна
Рівень непрацевлаштованих серед дорослих	10–12%	≈ 28%	↑ на 16–18 п.п.
Реальна купівельна спроможність середнього класу	відносно стабільна (інфляція компенсувалась зростанням зарплат)	зниження на 20–30% через інфляцію та падіння доходів	↓ на 20–30%
ВВП на душу населення (ПКС), дол. США	12 949	16 320 (2024), але з різким падінням у 2022 (10 731)	Коливання: падіння –17% (2022), часткове відновлення +52% (2023), стабілізація у 2024
Індекс людського розвитку (HDI)	0,76	0,73	↓ на 0,03 (падіння через ВВП; освіта й життя — стабільні)
Індекс щастя	5,08	4,64–5,07	тимчасове падіння –0,44 у 2023, відновлення у 2024

Складено автором за даними: [16, 31].

Зміни, наведені в таблиці 2.3, свідчать про те, що війна суттєво посилила майже всі ключові форми соціально-економічної нерівності. Найбільш різким стало зростання коефіцієнта Джині — з 0,25–0,26 у 2021 році до 0,40 у 2023–2024 роках, що означає збільшення нерівності більш ніж на 50%. Так само суттєво зросла частка домогосподарств, які зазнали зниження доходів (з 45–48% до близько 78%). Рівень непрацевлаштованих серед дорослого населення збільшився приблизно удвічі — з 10–12% до 28% [33].

Особливо відчутним є зниження купівельної спроможності населення, яке у воєнний період скоротилося на 20–30%, що несумірно сильніше вплинуло на бідні та вразливі групи. Падіння ВВП на душу населення у 2022 році (–17%) стало ключовим чинником зниження Індексу людського розвитку, хоча його подальше часткове відновлення у 2023–2024 рр. дещо пом'якшило негативні тенденції.

Динаміка Індексу щастя також демонструє психологічний та соціальний вплив війни: різке падіння у 2023 році та часткове відновлення у 2024 році.

Таким чином, зростання нерівності в Україні має комплексний характер і відображає як економічні, так і соціально-демографічні наслідки війни. Поглиблення дисбалансів між різними групами населення вимагає цілеспрямованої державної політики, спрямованої на підтримку найуразливіших категорій та стабілізацію їхніх можливостей розвитку у період відновлення [42].

До цього додається й трансформація структури зайнятості. Збройна агресія призвела до значних скорочень робочих місць у промисловості, аграрному секторі та серед малих і середніх підприємств, особливо в районах бойових дій. Це стало однією з ключових причин загального падіння доходів населення. Додатковим фактором тиску на добробут громадян є зростання цін на продукти харчування, енергію та житло, що найбільше позначається на домогосподарствах із низькими доходами, адже лівова частка їхнього бюджету спрямовується на базові потреби [43]. У таких умовах державна підтримка відіграє важливу роль, проте наявні інструменти нерідко є недостатніми або не завжди націленими на найбільш уразливі категорії населення. Як зазначає С. Завгородня, першочергової уваги потребують ті, хто втратив житло або стикається з проблемами енергопостачання [19, с. 39].

Не менш важливим є і психологічний вимір соціальної нерівності, що проявляється у вразливих групах населення, зокрема серед молоді та жінок. Вплив війни для них виявляється не лише у фінансових труднощах, а й у посиленні психологічної напруги, втраті соціальних зв'язків і відчутті невизначеності майбутнього. За даними UNDP/MMS (2024), серед молодих людей зростає кількість тих, хто відчуває тривогу щодо власного психічного здоров'я. Водночас довготривалі наслідки втрати майна, житла та вимушеного переміщення знижують можливості родин інвестувати у виховання дітей, освіту й охорону здоров'я, що сприяє накопиченню міжпоколінної нерівності. Як

підкреслює В.Я. Васильчишин, процес відновлення доходів у багатьох випадках сповільнюється через наявність глибинних структурних бар'єрів [9, с.186].

Під «глибинними структурними бар'єрами» у контексті повоєнної економічної нерівності в Україні розуміють системні, тривалі та важкодолані фактори, які існували ще до початку війни, але в умовах воєнної кризи стали значно помітнішими. Вони не пов'язані лише з тимчасовими подіями чи окремими шоками, а мають вбудований характер, тобто відтворюються в економічних, соціальних та інституційних механізмах і продовжують впливати на добробут населення незалежно від короткострокових коливань.

До таких бар'єрів належать кілька ключових груп. По-перше, інституційні та управлінські обмеження. Йдеться про недостатню ефективність державних інститутів, нерівномірну спроможність місцевих громад, повільність реалізації реформ, низький рівень прозорості в окремих секторах, а також фрагментованість соціальної політики. До війни ці фактори лише стримували темпи розвитку, однак у період повномасштабної агресії вони стали чинниками, що ускладнюють відновлення доходів, реалізацію програм підтримки та адресну допомогу вразливим групам.

По-друге, економічна структурна нерівномірність. Регіони України ще до війни суттєво відрізнялися за рівнем інвестицій, зайнятості, промислової бази та доступу до інфраструктури. Структура економіки була надмірно залежною від окремих секторів (металургії, енергетики, АПК), що створювало високі ризики для регіонів, у яких відсутнє диверсифіковане виробництво. Воєнні дії лише загострили цю проблему: регіони, які мали меншу економічну стійкість, постраждали найбільше, а регіональні дисбаланси поглибилися.

По-третє, диспропорції у доступі до людського капіталу. Ще до війни існували значні відмінності у доступі до якісної освіти, охорони здоров'я та професійного розвитку між містом і селом, між великими та малими громадами. У період війни ці відмінності посилювалися через руйнування шкіл, лікарень,

припинення роботи університетів у прифронтових зонах, а також через вимушену міграцію. Це впливає не лише на поточні доходи населення, а й формує довготривалий ризик міжпоколінної нерівності.

По-четверте, структурні проблеми ринку праці. До 2022 року в Україні існувала висока частка зайнятості у низькопродуктивних секторах, брак сучасних робочих місць, регіональна концентрація індустрій та значний рівень тіньової зайнятості. Після початку війни ці проблеми стали ще глибшими: мобілізація, переміщення виробництв, втрата підприємств та скорочення малого бізнесу призвели до того, що значна частина населення не може повернутися до попереднього рівня доходів саме через структурний дефіцит якісної зайнятості.

У сукупності ці глибинні бар'єри формують ситуацію, коли навіть після часткової стабілізації економіки або відновлення окремих показників доходи значної частини населення не повертаються до довоєнного рівня. Саме тому, як підкреслює В. Я. Васильчишин, процес відновлення доходів залишається уповільненим: структурні обмеження не дозволяють людям ефективно реалізувати трудовий потенціал, а державі — забезпечити рівномірний соціально-економічний розвиток [9, с. 186].

Таким чином, подолання наслідків війни потребує не лише гуманітарної й фінансової підтримки, а й цілеспрямованих структурних реформ, спрямованих на зменшення регіональних диспропорцій, модернізацію ринку праці, інвестиції в людський капітал і посилення інституційної спроможності держави.

Аналіз досліджень демонструє, що нерівність у доходах значно зросла для більшості громадян, особливо серед внутрішньо переміщених осіб, жителів зон бойових дій та малозабезпечених груп. Регіональні відмінності стали більш жорсткими, оскільки райони з руйнуванням інфраструктури та бізнесу мають менше можливостей для відновлення порівняно зі стабільними регіонами. Зростання цін та інфляція найбільше вдарили по споживачах із низьким доходом, оскільки більша частина їхнього бюджету витрачається на базові потреби.

Державна підтримка потребує адресності та врахування особливих обставин, таких як переміщення, втрата житла, руйнування майна та зростання витрат на енергію.

Для пом'якшення негативних наслідків війни слід розвивати програми підтримки внутрішньо переміщених осіб, спрямовані на стабілізацію доходів, доступ до житла та ринку праці. Важливо забезпечити субсидії та пільги на оплату енергоносіїв і житлово-комунальних послуг для бідних сімей та осіб, які проживають у зруйнованому або переміщеному житлі. Потрібно підтримувати відновлення бізнесу у зонах, уражених війною, стимулювати мале та середнє підприємництво та інвестувати у людський капітал — освіту, охорону здоров'я та психологічну підтримку, щоб зменшити довгострокові міжпоколінні наслідки соціально-економічної нерівності.

Висновки за розділом 2

У результаті проведеного аналізу сучасних тенденцій соціально-економічної нерівності в Україні можна зробити низку висновків. Порівняння ключових міжнародних індикаторів, таких як Індекс людського розвитку (HDI), коефіцієнт Джині та Індекс глобального гендерного розриву, свідчить про нестабільність соціально-економічного розвитку України у 2020–2024 роках. Незважаючи на тимчасові покращення HDI у 2023 році, загальна динаміка показує зниження рівня життя, значне падіння ВВП на душу населення та зростання нерівності доходів.

Глокалізація, поєднуючи глобальні тенденції з локальними особливостями, з одного боку відкриває нові перспективи для розвитку територій, посилення конкурентоспроможності та залучення інноваційних практик, а з іншого — загострює соціально-економічні відмінності через нерівномірну здатність регіонів та спільнот адаптувати глобальні моделі під власні умови. В

українському контексті глокалізаційні процеси проявляються у зростанні різниці між регіонами та соціальними групами за рівнем доступу до можливостей, інфраструктури та сучасних технологій.

Війна 2022–2024 років стала додатковим фактором загострення нерівності. Показники децильного коефіцієнта та індексу Пальма свідчать про різке поглиблення економічної нерівності, а ВВП на душу населення та індекс щастя демонструють зниження рівня життя.

Отже, сучасні соціально-економічні тенденції в Україні характеризуються високим рівнем нерівності, нестабільністю розвитку та погіршенням якості життя, що визначає необхідність комплексних заходів щодо соціальної політики, підтримки населення та рівномірного розподілу ресурсів для забезпечення стійкого та інклюзивного розвитку.

РОЗДІЛ 3

МОЖЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ

3.1. Досвід країн світу у зменшенні нерівності

Світові практики зменшення соціально-економічної нерівності показують, що поєднання якісного державного перерозподілу, широкого спектра соціальних сервісів і активних ринкових політик дає найбільш стійкий ефект. Аналіз українських публікацій дозволяє виокремити кілька типових моделей та практичних інструментів, які найчастіше згадуються як ефективні для скорочення розривів у доходах та можливостях.

У світовій практиці існує кілька базових моделей соціального захисту, що відрізняються за механізмами перерозподілу доходів, роллю держави та принципами формування соціальних виплат. Прагнення мінімізувати поширення нерівності у світі та запобігати її посиленню в майбутньому знайшло відображення у різних моделях та концепціях. Зокрема, у сучасній Європі найбільш поширеними є континентальна, англосаксонська, скандинавська, південноєвропейська та американська моделі соціального захисту [31].

У таблиці 3.1 узагальнено ключові характеристики найпоширеніших моделей соціального захисту, що застосовуються у різних країнах світу. Їх порівняння дає змогу побачити, яким чином різні держави організують систему перерозподілу ресурсів, забезпечують громадянам доступ до соціальних послуг та формують механізми підтримки вразливих груп населення. Дослідження цих моделей дозволяє виявити їх сильні та слабкі сторони, а також оцінити можливості адаптації окремих елементів до українського контексту.

Таблиця 3.1

Порівняння моделей соціального захисту у світовій практиці

Модель	Країни впровадження	Ключові принципи	Особливості	Результати та наслідки
Континентальна	Німеччина, Австрія, країни Бенілюкс	Соціальний захист залежить від тривалості професійної діяльності; страхові внески роботодавців і працівників	Держава має сильні позиції; виплати прямо пропорційні трудовим доходам та внескам; більші пільги для старших вікових груп	Високий рівень захисту працюючого населення; обмежений доступ для осіб без стабільного трудового стажу
Англосаксонська	Велика Британія, Ірландія, США	Універсальність і уніфікація соціальних послуг; мінімальне втручання держави	Соціальний захист на базовому рівні; акцент на особистій відповідальності; допомога в однаковому обсязі для всіх	Менший рівень соціальних гарантій, але вища економічна свобода; бідність розглядається як особистий вибір
Скандинавська	Швеція, Данія, Фінляндія, Норвегія	Універсальний доступ до соціального забезпечення; фінансування через податки; соціальний захист як законне право	Високий рівень соціальних витрат; широка мережа державних послуг (освіта, охорона здоров'я, догляд); політика солідарної заробітної плати	Низький рівень бідності; рівномірний розподіл доходів; висока соціальна довіра й економічна ефективність
Південна європейська	Італія, Іспанія, Греція, Португалія	Значна роль сімейних і родинних мереж підтримки	Державна допомога невелика; очікування допомоги від близького оточення	Соціальний захист більш фрагментарний; залежність від родини
Американська (ліберальна)	США	Мінімізація ролі держави; соціальна допомога обмежена та стандартизована	Близько 15% населення отримує соціальну допомогу; немає диференціації за потребами	Соціальний захист існує, але забезпечує лише базові потреби; висока нерівність

Складено автором за даними: [40; 57; 59; 79].

Континентальна модель соціального захисту застосовується у таких державах, як Німеччина, Австрія та країни Бенілюкс. Її характерною особливістю

є значно сильніша роль держави у забезпеченні соціальної підтримки, при цьому бюджетні витрати на соціальні програми приблизно дорівнюють страховим внескам працівників і роботодавців. Основні механізми перерозподілу доходів перебувають під контролем держави або безпосередньо управляються нею [59]. У межах цієї моделі пріоритет надається розвитку страхового захисту як ключового елементу соціальної політики.

Англосаксонська модель реалізована у Великобританії та Ірландії. Вона ґрунтується на універсальності соціального захисту та стандартизації соціальних послуг, однак сутність політики полягає у зменшенні втручання держави у соціальні питання громадян. Основна мета — надання населенню максимальної свободи для самостійного вирішення соціальних проблем, зокрема через ринок та приватні ініціативи.

Скандинавська модель поширена у Швеції, Данії та Фінляндії. Вона передбачає рівноправне соціальне забезпечення для всіх громадян, яке фінансується за рахунок податків, та розглядає соціальний захист як гарантоване право. Виняток становить страхування від безробіття, що виділяється окремо від державної системи та ґрунтується на принципі добровільності, забезпечуючи широкий охоплення життєвих ризиків та потреб. Ця модель вважається однією з найбільш соціалізованих, оскільки її політика спрямована на задоволення потреб всього суспільства.

Українські автори підкреслюють, що саме ця комбінація — не лише високі витрати на соціальні програми, а й їхня універсальність та якість — забезпечує низький рівень бідності та відносно рівномірний розподіл доходів у Швеції, Данії та Фінляндії; водночас у роботах наголошується на необхідності адаптації таких підходів до українського контексту, зокрема поступового розширення публічних сервісів та зміцнення адміністрування трансферів [40, с. 52].

Післявоєнний період у Швеції відзначився впровадженням політики «солідарної заробітної плати», яка мала на меті підвищення загального рівня

життя населення. Основою цієї стратегії стали принципи справедливого розподілу доходів, рівності в оплаті праці для всіх категорій працівників та зменшення розриву між зарплатами у різних секторах економіки. Значну увагу у скандинавському підході приділено індивідуальному розвитку та контролю над власними можливостями, що стимулює громадян до активного використання своїх людських ресурсів і сприяє економічному розвитку країни. Така політика, поєднана з культурними особливостями шведського населення, дозволила ефективно подолати кризові явища та підвищити продуктивність економіки.

Особливістю скандинавської системи соціального захисту є поєднання комплексного соціального забезпечення з державними послугами, такими як освіта та догляд за населенням. Важливою характеристикою є універсальний доступ до соціальних виплат незалежно від платоспроможності громадян, а право на ці пільги не обмежується попередніми внесками чи страхуванням.

У країнах Північної Європи, зокрема у Швеції, Норвегії та Фінляндії, соціальна політика розглядається як один із головних чинників економічного розвитку держави. Для цих держав характерні високий рівень ВВП, що перерозподіляється через державний бюджет, концентрація фінансових ресурсів у руках держави, пріоритет ідей рівності та соціальної справедливості, а також активна державна політика доходів та соціального забезпечення населення [57, с. 1799].

На відміну від Північної Європи, у країнах Південної Європи населення переважно розраховує на підтримку родини та близького оточення, тоді як державна допомога є незначною. У цьому контексті скандинавська модель виглядає як «рай» для бідних: вона гарантує високий рівень соціального захисту всім громадянам незалежно від стажу роботи та внесків до системи соціального страхування.

Деякі держави з високим рівнем соціального захисту створюють умови, за яких майже неможливо опинитися у крайньому бідності. Наприклад, у Бельгії

соціальні стандарти відносно високі навіть серед економічно успішного населення. Проте соціальна нерівність залишається проблемою для деяких категорій, зокрема для біженців із Марокко чи Туреччини. Суспільство та уряд ретельно стежать за тим, щоб соціальні пільги та виплати не зменшувалися; наприклад, після оголошення про можливе скорочення соціальних виплат наприкінці минулого року відбулися чотири масові страйки у різних регіонах країни.

Головним напрямом подолання бідності вважається розвиток освіти та підвищення кваліфікації населення. Це стосується не лише корінних громадян, а й новоприбулих на постійне місце проживання, які мають можливість проходити курси перепідготовки, вивчати мови та отримувати роботу через державні та приватні соціальні служби, зокрема агентство «Інтер», що допомагає з тимчасовим працевлаштуванням. Зазвичай ці вакансії не відповідають професійній спеціалізації, проте забезпечують гідний рівень оплати праці.

На відміну від європейських моделей, значний інтерес становить досвід країн, що розвиваються, де масштаби бідності набагато вищі, а ресурси для соціального захисту — обмежені. Саме тому в українській літературі часто наводиться приклад Індії як однієї з найбільших і найскладніших систем соціальних трансферів у світі. Індія демонструє, як держава з обмеженим бюджетом може реалізовувати програми, спрямовані на мінімізацію крайньої бідності, використовуючи комбінацію продовольчих субсидій, адресної допомоги та цифрових механізмів контролю.

Індія є показовою з кількох причин. По-перше, країна має один із найвищих рівнів абсолютної бідності у світі: понад 700 млн громадян живуть на межі або нижче порогу бідності. Це робить Індію унікальним «тестовим майданчиком» для великих соціальних програм. По-друге, саме в Індії було розроблено й апробовано один із найбільших у світі механізмів субсидованих продовольчих карток і пільгового доступу до палива, що охоплює сотні мільйонів людей. По-

третє, з 2010-х років країна здійснила цифрову модернізацію системи допомоги: запровадила біометричну ідентифікацію (Aadhaar), електронні картки та прямі грошові виплати (Direct Benefit Transfer), що дозволило зменшити витрати та масштаб корупційних зловживань.

У періоди економічних шоків, зокрема у 2013 та 2016 роках, Індія демонструвала здатність швидко розширювати продовольчі програми. Наприклад, у 2013 році було запроваджено механізм надання кожному громадянину 5 кг крупи за субсидованою ціною, що фінансувався з державного бюджету. У 2016 році країна перейшла до прямої грошової підтримки, визнавши складність адміністрування натуральних субсидій. Такі масштабні програми дозволяють істотно зменшити рівень крайньої бідності, хоча повністю викоринити її індійській економіці досі не вдалося.

Отже, приклад Індії є важливим для українського контексту, оскільки він демонструє, як навіть у країнах з низьким рівнем доходів можна реалізовувати масові програми підтримки населення, комбінуючи державні субсидії, цифрові інструменти контролю та адресну допомогу. Це підкреслює, що ефективна соціальна політика можлива не лише в багатих, а й у ресурсно обмежених державах, якщо вона базується на чіткому таргетуванні та технологічних рішеннях.

В Іспанії соціальна підтримка громадян не так розвинена, як у Німеччині, адже тут традиційно більше покладаються на допомогу родини, ніж на державу. Разом із тим існують різноманітні соціальні виплати для безробітних, тимчасово непрацездатних, вагітних жінок, а також для осіб, які доглядають за дітьми. Наприклад, ті, хто довгий час не працював, можуть отримувати понад 400 євро, а також мати право на щомісячне повернення частини коштів, витрачених на оренду житла, на знижки у транспорті та під час купівлі товарів у певних магазинах, а також безкоштовне навчання новим професіям. Існують спеціальні стимули для працевлаштування «хронічно безробітних»: роботодавець, який

бере на роботу людину, що не працювала понад два роки, отримує премію від держави. Для заохочення надання житла малозабезпеченим його власник звільняється від податків. Крім того, активно діють благодійні програми, наприклад, під час різдвяних свят у супермаркетах організуються збори продуктів для малозабезпечених [79].

У Південній Кореї проблема бідності також загострюється. Бідними вважають громадян із річним доходом менше 10 млн вон, що еквівалентно приблизно 9200 доларів США. У 2014 році близько 15% населення отримувало менше цієї суми. При цьому половина людей похилого віку мала доходи нижче цього порогу, оскільки пенсійна програма була запроваджена лише у 1988 році, а для її отримання потрібно було витратити багато часу на збір документів. Пенсію отримує лише третина людей похилого віку, і її розмір невеликий – близько 200 тисяч вон. Літні люди часто змушені покладатися на підтримку дітей, роботодавців або приватні пенсійні фонди [77].

Латвія сьогодні є однією з найбідніших країн ЄС, адже середня заробітна плата тут становить близько 500 євро, а соціальні допомоги у багатьох інших країнах ЄС значно вищі. За даними Міністерства добробуту Латвії, офіційно зареєстровано 64 760 незаможних осіб, що становить приблизно 3% населення. Допомога їм склала 3,457 млн євро – по 53 євро на людину. Максимальна виплата для працездатного мешканця Риги – 60 євро, для пенсіонера – до 130 євро. Втім, багато залежить від політики місцевих органів влади [69].

Варто підкреслити, що сприйняття бідності сильно різниться у залежності від країни. Те, що вважається бідністю для жителя Індії чи Центральної Африки, не обов'язково є нею для громадян Німеччини або Бельгії. Існує концепція абсолютної бідності, яка пов'язана з межею бідності: якщо дохід або рівень споживання особи нижчий за визначений поріг, її вважають бідною. Міжнародна межа бідності встановлена на рівні 2 доларів на день, існує й межа в 1 долар на день як показник крайньої бідності. За оцінками, Астанинському економічному

форумі 2017 року повідомлялося, що майже 1,5 млрд людей витрачають лише один долар на день, а близько 2,5 млрд осіб – менше двох доларів на день. Боротьба з абсолютною бідністю спрямована на забезпечення елементарного виживання та задоволення базових потреб максимальної кількості людей у світі.

Узагальнюючи, світові моделі боротьби з бідністю демонструють як ефективні інструменти соціального захисту, так і їхні обмеження. Хоча жодна з них не є універсальною, окремі практики — підтримка працевлаштування в Німеччині, акцент на освіті в Бельгії, субсидована підтримка базових потреб в Індії чи універсальність соціальних гарантій у скандинавських країнах — можуть бути адаптовані в Україні з урахуванням національних економічних умов та інституційних можливостей.

3.2. Позитивна роль міжнародної допомоги та інтеграції України в ЄС у зниженні нерівності

Міжнародна допомога та процес євроінтеграції відіграють важливу роль як стабілізуючі чинники соціально-економічної нерівності в Україні. В умовах війни та значного падіння доходів населення ці зовнішні ресурси і реформи, пов'язані з інтеграцією до ЄС, стали ключовими у підтримці життєвих стандартів, відновленні інфраструктури, сприянні зайнятості та модернізації державних сервісів.

По-перше, грантові та технічні асигнування від ЄС та міжнародних фінансових інститутів допомагають Україні фінансувати першочергові соціальні видатки. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, загальна міжнародна допомога у 2023 році склала близько 42,48 млрд доларів США, з них значна частина — гранти, які не потрібно повертати, і які можуть бути спрямовані на соціальні потреби населення. Також, ЄС виділяє 148 мільйонів

євро на підтримку громад та вразливих груп населення, зокрема взимку, коли потреби особливо загострені [30].

По-друге, інтеграція із ЄС спонукає Україну до імплементації стандартів і реформ, які покращують інституційні механізми надання соціальних послуг, сприяють підвищенню ефективності систем соціального захисту та реформ ринку праці. Наприклад, ініціатива PeReHID — спільний з міжнародними партнерами проект гуманітарної допомоги та міжнародного розвитку — працює над створенням «містка» між гуманітарною підтримкою та державною системою соціального захисту, що дозволяє зменшувати розрив у доступі до допомоги вразливих груп.

По-третє, міжнародні фінансові інституції підтримують українське відновлення критичної інфраструктури та створення умов для економічної активності, що має позитивний вплив на зайнятість і доходи населення. Наприклад, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейська Комісія підписали гарантійну угоду на 2 млрд євро в межах Ukraine Facility, значна частина коштів буде спрямована на відновлення пошкоджених шкіл, лікарень, енергомереж, розвитку транспортних маршрутів та критичної інфраструктури [17]. Також ЄС через Інвестиційну платформу сусідства фінансує програми житла для ВПО (внутрішньо переміщених осіб), це безпосередньо зменшує нерівність, пов'язану з втратою житла.

По-четверте, фінансова підтримка ЄС і міжнародних донорів часто йде оперативно та адресно, що допомагає зменшити наслідки криз — інфляції, втрати доходів, витрат на базові послуги. Наприклад, гранти для бізнесу, юридичні витрати, підтримка працевлаштування для людей з інвалідністю — такі проекти сприяють збереженню або відновленню доходів у вразливих категоріях населення.

Інтеграція до ЄС також стимулює розвиток законодавства та механізмів контролю, підзвітності й покращення стандартів соціального захисту. ЄС-умови

часто включають вимоги до боротьби з корупцією, прозорості використання фондів, рівності і недискримінації у соціальній політиці — усе це створює передумови для справедливішого розподілу ресурсів.

Міжнародна допомога та євроінтеграційні процеси стають ключовими чинниками подолання соціально-економічної нерівності в Україні. Залучення фінансових ресурсів, технічної підтримки та доступ до європейських практик управління дають змогу підвищити стійкість суспільства й зміцнити соціальний захист. На основі сучасних українських досліджень можна виокремити кілька основних напрямів позитивного впливу (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Вплив міжнародної допомоги та євроінтеграції на зниження нерівності в Україні

Напрямок впливу	Характеристика	Приклади / результати
Фінансова підтримка ЄС та міжнародних організацій	Надання макрофінансової допомоги, кредитів та грантів для стабілізації бюджету та розвитку соціальних програм	2022–2024 рр. Україна отримала понад 70 млрд євро від ЄС і міжнародних партнерів, що дозволило зберегти соціальні виплати та зарплати вчителям і лікарям
Розвиток соціальних програм	Спрямування коштів на підтримку внутрішньо переміщених осіб (ВПО), медицину, освіту та програми зайнятості	Створення фондів підтримки ВПО, грантові програми для соціальних стартапів
Європейські практики боротьби з нерівністю	Адаптація скандинавських та континентальних моделей соціального захисту	Посилення ролі держави у забезпеченні доступу до медицини, освіти, соціальних послуг
Інтеграція у єдиний ринок ЄС	Поглиблення економічної співпраці, відкриття доступу до нових ринків праці та товарів	Розширення експорту української продукції без мит; легший доступ українців до європейських програм мобільності
Технічна та експертна допомога	Передача європейського досвіду у сфері податкової політики, цифровізації та антикорупційних механізмів	Впровадження європейських стандартів адміністрування соціальних виплат

Складено автором за даними: [29; 40].

Міжнародна допомога та процеси європейської інтеграції створюють багатовимірний ефект у подоланні соціально-економічної нерівності в Україні. Фінансова підтримка дозволяє зберегти стійкість соціальної сфери у воєнний час, а адаптація європейських практик формує умови для довгострокових структурних змін. Доступ до ринку ЄС та мобільність громадян сприяють економічним можливостям, зменшуючи регіональні та соціальні розриви. Таким чином, інтеграція до ЄС виступає не лише зовнішньополітичним вектором, а й інструментом внутрішнього вирівнювання соціальних диспропорцій.

Однак позитивний вплив міжнародної допомоги та інтеграції супроводжується також викликами. Одним з них є залежність від грантів і позик, які можуть змінюватись залежно від політичної ситуації в ЄС та донорських країнах. Крім того, існує ризик, що допомога буде не досить адресною, якщо не буде належної системи моніторингу і прозорості. Є також питання локального потенціалу — чи може держава забезпечити ефективне використання коштів, чи сильні інституції.

3.3. Напрями удосконалення державної політики подолання нерівності в умовах війни і повоєнного відновлення

Проблема соціальної та економічної нерівності в Україні загострилася в умовах війни та потребує системного підходу для її подолання. Державна політика у сфері соціальної безпеки та соціального захисту населення сьогодні орієнтована на тимчасові заходи, спрямовані на підтримку вразливих груп населення: ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, дітей та молоді. Однак післявоєнний період висуває нові виклики, що потребують довгострокових, комплексних рішень, інтеграції міжнародного досвіду, розвитку інноваційних технологій та посилення інституційної спроможності органів влади.

Міжнародний досвід подолання соціально-економічної нерівності демонструє, що країни, які стикалися з війною, великими міграційними потоками або масштабними кризами, робили акцент на комплексних соціальних програмах, професійній реінтеграції, інклюзивних практиках та розбудові партнерства з місцевими громадами і неурядовими організаціями.

Так, Канада реалізовує програми Veterans Affairs Canada, які включають медичну, психологічну, фінансову та професійну підтримку ветеранів. У США діє програма GI Bill, що забезпечує доступ до освіти, перекваліфікації та щомісячних виплат, а також комплексні реабілітаційні ініціативи для військовослужбовців з інвалідністю. Польща та Німеччина демонструють ефективні моделі соціальної інтеграції ВПО та біженців — через житлові ваучери, психологічні центри, перехідні освітні програми, систему професійної адаптації та підтримку громадських організацій. Країни Північної Європи, зокрема Швеція, активно впроваджують принципи інклюзії: доступне середовище, індивідуальні соціальні плани й розвинений сектор НДО, що значно зменшує нерівність та сприяє рівним можливостям для всіх груп населення.

Україна також формує власні механізми пом'якшення нерівності в умовах війни. Одним із наймасштабніших прикладів стала програма «Підтримка», відома як «тисяча Зеленського». У 2021–2022 рр. вона не лише стимулювала вакцинацію, а й підтримала культурний, спортивний та освітній бізнес, а з початком повномасштабної війни була адаптована для потреб ВПО та людей, які втратили доходи через бойові дії.

Важливим кроком стало впровадження програми «Відновлення», спрямованої на компенсацію за пошкоджене житло. Для ветеранів активно розвивається екосистема «Ветеран», що включає навчання, психологічну допомогу, гранти для започаткування бізнесу. На рівні громад запроваджуються локальні ініціативи з підтримки молоді, дітей та людей з інвалідністю, включно

з освітніми програмами, хабами психологічної підтримки та центрами соціальних послуг.

У сучасних умовах саме місцеві громади, волонтерські та неурядові організації стали ключовими учасниками системи соціального захисту. Вони оперативно реагують на потреби вразливих груп населення, забезпечують гуманітарну допомогу, евакуацію, психологічну підтримку, сприяють працевлаштуванню, проводять освітні та інклюзивні програми. Волонтерський рух в Україні фактично сформував паралельну систему соціальної підтримки, яка компенсує дефіцит державних ресурсів та зміцнює соціальну згуртованість.

Низка міжнародних організацій — UNICEF, UNDP, Caritas, HIAS, NRC — спільно з українськими НДО та громадами реалізують програми соціальної інтеграції ВПО, підтримки людей з інвалідністю, реабілітації ветеранів та забезпечення базових соціальних послуг. Такий формат співпраці «держава — громада — НДО — міжнародні партнери» є однією з найбільш ефективних моделей зменшення нерівності у кризових умовах.

Особливої уваги потребує питання інклюзії та підтримки людей з інвалідністю, кількість яких значно зросла через наслідки війни. Пріоритетними стають створення доступного середовища, розвиток мережі реабілітаційних центрів, впровадження програм професійної адаптації, забезпечення доступу до освіти та соціальних послуг. Міжнародні практики показують, що успішні моделі включають поєднання державної підтримки, активності громадських організацій та використання цифрових інструментів моніторингу, що дозволяє підвищити адресність політики та сприяти реальній інтеграції людей з інвалідністю в економічне та суспільне життя.

Представлена таблиця 3.3. демонструє ключові напрями удосконалення державної політики подолання нерівності та шляхи їх втілення як у сучасних умовах, так і під час післявоєнного відновлення.

Таблиця 3.3

Напрями удосконалення державної політики подолання нерівності в умовах війни і повоєнного відновлення

Напрямок	Опис та шляхи втілення зараз	Опис та шляхи втілення після війни
Реінтеграція ветеранів війни	Тимчасові програми підтримки, психологічна допомога, первинна перепідготовка, сприяння працевлаштуванню	Довгострокова система відновлення: комплексна реабілітація, бізнес-гранти, професійна перепідготовка за моделлю GI Bill, відкриття реінтеграційних центрів
Соціальний захист ВПО та біженців	Тимчасове житло, гуманітарна допомога, доступ до базових послуг	Інтеграційні програми за європейськими моделями (Польща, Німеччина), електронні платформи координації, підтримка місцевих ініціатив
Підтримка дітей та молоді	Тимчасові освітні та психологічні програми, дистанційне навчання	Інклюзивна освіта, програми розвитку навичок майбутнього, психологічні центри підтримки, цифрові можливості
Підтримка людей з інвалідністю та інклюзія	Невідкладна медична та психологічна допомога, гуманітарні програми	Створення доступного середовища за моделлю Швеції, професійна адаптація, інклюзивна освіта, розвиток соціальних послуг
Розвиток соціального страхування	Тимчасові виплати ветеранам, людям з інвалідністю, ВПО	Модернізація системи соціального страхування, реабілітаційні програми, відновлення медичної інфраструктури
Житлова політика	Тимчасове житло, орендні програми, гуманітарні ініціативи	Відбудова житлового фонду, соціальне житло, пільгове кредитування, програма «Відновлення»
Посилення інституційної спроможності	Прозорі процедури соцдопомоги, базова антикорупційна політика	Підзвітність, електронні реєстри, цифрова трансформація, зміцнення довіри до держави
Роль громад, НДО та волонтерства	Гуманітарна допомога, евакуація, підтримка вразливих груп, самоорганізація	Системна участь НДО, community-based recovery, інклюзивні програми, партнерство громади–держави–міжнародні партнери
Подолання економічної нерівності	Соціальні програми, базовий доступ до освіти, тимчасові рішення на ринку праці	Модернізація податкової системи, підтримка підприємництва, розвиток людського капіталу, комплексна соціальна політика

Складено автором на основі: [7; 16; 30; 39; 42; 48; 55; 62; 68; 87].

Доцільно детальніше розглянути пропозиції із таблиці 3.3. Слід реалізовувати соціальні ініціативи, проводити реформування, гарантувати доступ

до ресурсів і можливостей, протидіяти корупції та порушенням законодавства, а також стимулювати соціальну справедливість і створювати рівні умови для всіх громадян.

Міжнародний досвід, демонструє, що ефективні системи боротьби з бідністю ґрунтуються на поєднанні перерозподілу ресурсів, доступності соціальних послуг та стимулюванні економічної активності населення. Хоча жодна з моделей не є ідеальною, окремі елементи можуть бути адаптовані до умов України як у період війни, так і під час повоєнної реконструкції. Так, німецька модель доводить, що підтримка має бути пов'язана з активним пошуком роботи та участю в освітніх чи професійних програмах, що сприяє швидшій інтеграції громадян у ринок праці та зменшує залежність від соціальних трансфертів. Бельгійський підхід акцентує на розвитку людського капіталу через освіту, перепідготовку та інтеграційні курси — це особливо актуально для України з огляду на масштаб внутрішньої міграції, переорієнтацію економіки та потребу у нових навичках.

Практика Індії, незважаючи на структурні економічні проблеми, демонструє важливість забезпечення фізичного доступу населення до базових ресурсів — продуктів, палива, необхідних товарів. У контексті України це може бути корисним для регіонів, що постраждали від бойових дій або залишаються у зоні підвищеної логістичної складності. Скандинавська модель, попри високу вартість, підкреслює значення універсальності соціальних послуг та рівного доступу до них, а також ефективності в умовах високих соціальних ризиків — що робить її доцільною для елементного впровадження в українську систему соціального захисту у повоєнний період.

Узагальнення міжнародних практик дозволяє стверджувати, що ефективна стратегія подолання нерівності має одночасно поєднувати: підтримку вразливих груп, заходи стимулювання зайнятості, інвестиції в освіту та охорону здоров'я, локалізовані програми доступності базових ресурсів, а також інституційне

зміцнення системи соціального страхування. Саме такі підходи можуть сформувавши основу для модернізації української моделі соціального захисту та забезпечення стійкого скорочення нерівності у післявоєнний період.

Період післявоєнного відновлення є надзвичайно складним етапом для будь-якої країни, оскільки він вимагає не лише відновлення фізичної інфраструктури та економіки, а й створення умов для забезпечення соціальної безпеки громадян. Соціальна безпека в цьому контексті охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з правами, гарантіями та захистом населення від соціальних ризиків, що виникли внаслідок війни. Саме тому одним із ключових завдань державної політики у післявоєнний період є визначення пріоритетних напрямів, які сприятимуть стабілізації та поступовому зростанню рівня соціального захисту. Перш за все, державна політика повинна бути спрямована на ефективну реінтеграцію ветеранів війни в соціальне і економічне життя країни. Ця категорія населення стикається з багатьма проблемами: фізичними та психологічними травмами, соціальною ізоляцією, високим рівнем безробіття, нерозумінням з боку суспільства [7, с. 592].

Враховуючи, що за останніми даними рівень безробіття серед ветеранів сягає майже 31%, держава повинна створювати спеціальні програми підтримки, які включають професійну перепідготовку, психологічну допомогу, підтримку підприємницьких ініціатив та створення сприятливих умов для працевлаштування. Важливо, щоб ці заходи мали не лише тимчасовий характер, а були частиною довгострокової стратегії соціальної адаптації ветеранів, що сприятиме їхній повноцінній участі в економічному житті країни. Також варто враховувати важливість міжвідомчої координації у процесі реінтеграції ветеранів, залучення місцевих громад, волонтерських та громадських організацій, що сприятиме більш комплексному та індивідуалізованому підходу до кожного ветерана [55, с. 433].

Окрім того, доцільно розвивати програми менторства та підтримки підприємництва, що надасть можливість ветеранам стати активними агентами економічного розвитку та соціальної стабільності. Одним із пріоритетних напрямів є також забезпечення соціального захисту ВПО та біженців, які через війну змушені були покинути свої домівки. Вони потребують особливої уваги у питаннях житла, доступу до медичних послуг, освіти та працевлаштування. Відновлення соціальної стабільності в приймаючих громадах значною мірою залежить від того, наскільки ефективно держава зможе інтегрувати цих громадян, усунути соціальну напругу і запобігти конфліктам, пов'язаним із конкуренцією за ресурси [2].

Для цього необхідно розробляти і впроваджувати комплексні соціальні програми, що враховують специфіку кожного регіону, а також стимулювати розвиток місцевих ініціатив із залученням громадських організацій і міжнародних партнерів. Значною проблемою залишається брак системного підходу до вирішення проблем переселенців, тому одним із пріоритетів має стати розвиток інтегрованих платформ на національному та регіональному рівнях, що забезпечать координацію допомоги, обмін інформацією та залучення ресурсів різних відомств і організацій.

Також необхідно активізувати заходи з підвищення правової грамотності ВПО, що сприятиме їх більшій соціальній включеності та захисту їхніх прав. Не менш важливим напрямом є підтримка дітей та молоді, особливо тих, хто постраждав від війни або був змушений переселитися. Держава повинна забезпечити їм якісну освіту, психологічну підтримку та можливості для розвитку, адже саме ця група є ключовою для майбутнього країни. Особлива увага має бути приділена адаптації дітей-переселенців у навчальних закладах, створенню безпечного і підтримуючого середовища, а також програмам розвитку творчих і спортивних ініціатив, які допомагають подолати травми і соціальну ізоляцію [46].

Слід наголосити на необхідності модернізації системи освіти з врахуванням особливих потреб дітей, які пережили воєнні дії, зокрема шляхом впровадження інклюзивних підходів, спеціалізованих курсів психологічної підтримки та тренінгів для педагогів. Крім того, важливо розширювати доступ молоді до цифрових технологій і дистанційного навчання, що відкриє нові перспективи для розвитку та соціальної інтеграції. Крім того, держава має розвивати систему соціального страхування і підтримки громадян, які постраждали внаслідок війни, зокрема осіб з інвалідністю, ветеранів з посттравматичним синдромом, дітей-сиріт.

Відновлення медичної інфраструктури і посилення соціальних сервісів, що забезпечують реабілітацію та психологічну допомогу, є критично важливими для підвищення якості життя цих категорій населення. У цьому контексті потрібні суттєві інвестиції у розвиток сучасних медичних центрів, підготовку фахівців, а також партнерство з міжнародними організаціями для обміну досвідом і залучення ресурсів. Житлова політика також займає ключове місце серед пріоритетів держави у сфері соціальної безпеки після війни. Руйнування житлового фонду спричинило масові проблеми з доступом до нормального житла для багатьох сімей. За даними експертів, для повного або часткового відновлення житлової інфраструктури України необхідно понад 83,7 млрд дол. США протягом наступних десяти років [6].

Найбільшу частку цих витрат становить відновлення житлового фонду, що постраждав унаслідок військових дій. Відновлення житлової інфраструктури має здійснюватися з урахуванням потреб не лише в кількості, а й у якості житла, створенні комфортних умов для проживання та соціального обслуговування. Особливо важливо забезпечити житлом вразливі категорії населення, що сприятиме соціальній стабільності і відновленню довіри до державних інституцій. Важливим є також впровадження програм соціального житла та пільгових іпотечних кредитів, спрямованих на підтримку молодих сімей і

ветеранів, що дозволить не лише вирішити нагальні житлові проблеми, а й стимулювати розвиток будівельної галузі, яка має велике значення для економіки в післявоєнний період.

Варто також підкреслити, що пріоритети державної політики у сфері соціальної безпеки неможливо реалізувати без посилення інституційної спроможності органів влади та забезпечення прозорості і підзвітності їх діяльності. В післявоєнний період важливо зміцнювати довіру громадян до державних структур, боротися з корупцією, сприяти розвитку громадянського суспільства та залученню населення до прийняття рішень на місцевому рівні. Підвищення якості управління соціальними програмами дозволить забезпечити рівний доступ до послуг і зменшити соціальну нерівність, що є однією з причин соціальної нестабільності. Особливим важливим напрямом є розвиток партнерства з міжнародними організаціями, донорськими структурами та іноземними урядами.

Міжнародна допомога відіграє важливу роль у відновленні системи соціального захисту, надаючи ресурси, експертну підтримку та технології. Водночас держава має працювати над зменшенням залежності від зовнішніх джерел фінансування, розвивати власний потенціал та механізми управління, що забезпечить сталий розвиток системи соціальної безпеки. Крім того, важливо активізувати зусилля у сфері впровадження інноваційних технологій у системі соціального захисту, таких як цифрові платформи для надання послуг, електронні реєстри та аналітичні системи, що сприятиме підвищенню ефективності управління, прозорості та якості обслуговування громадян. Отже, всі перераховані напрями формують основу для комплексної державної політики, яка має бути гнучкою, адаптивною та орієнтованою на довгострокове забезпечення соціальної безпеки населення в умовах післявоєнного відновлення. Лише послідовна реалізація цих пріоритетів дозволить створити стійку систему

соціального захисту, здатну ефективно протистояти викликам, що виникають у процесі побудови мирного, справедливого і безпечного суспільства.

Скоординована реалізація цих напрямів сприятиме розробці цілісної стратегії, яка має на меті зменшення економічної нерівності та формування соціально-економічно справедливого суспільства.

Аналіз напрямів державної політики показує, що ефективне подолання соціально-економічної нерівності потребує комплексного підходу, який поєднує соціальні, освітні, житлові, управлінські та цифрові ініціативи. У післявоєнний період пріоритетом стає не лише відновлення фізичної інфраструктури та економіки, а й формування стійкої системи соціального захисту населення, що забезпечує рівні можливості для всіх громадян, сприяє інтеграції ветеранів і переселенців, підтримує дітей та молодь, зменшує соціальну напругу і стимулює сталий розвиток країни. Послідовна реалізація цих напрямів дозволить сформувати ефективну, прозору та адаптивну політику соціальної справедливості, здатну протистояти викликам післявоєнного відновлення.

Комплексна політика подолання соціальної нерівності повинна поєднувати освітні, соціальні, цифрові та управлінські ініціативи. Лише такий підхід забезпечить рівні можливості для всіх громадян та сприятиме сталому розвитку України.

Висновки за розділом 3

Аналіз світового досвіду свідчить, що ефективне подолання соціально-економічної нерівності можливе лише за умови комплексних підходів, які поєднують державний перерозподіл ресурсів, розвиток соціальних сервісів та ринкові механізми. Моделі соціального захисту, що застосовуються у різних країнах, мають свої переваги та обмеження. Досвід цих систем може бути частково адаптований в Україні, особливо щодо розвитку освіти, доступу до соціальних послуг і підтримки вразливих груп.

Важливим чинником зниження нерівності для України є міжнародна допомога та інтеграція до ЄС. Фінансова та технічна підтримка забезпечує стабілізацію доходів, відновлення інфраструктури й покращення управління соціальними послугами. Євроінтеграція сприяє підвищенню прозорості та створює умови для економічної мобільності. Ефективність цих процесів залежить від здатності держави забезпечити адресність і прозорість розподілу ресурсів.

У воєнний і післявоєнний період державна політика має бути зосереджена на захисті вразливих категорій — ветеранів, переселенців, дітей та молоді. Короткострокові програми повинні інтегруватися в довгострокові стратегії, що включають перепідготовку, розвиток підприємництва, модернізацію освіти та соціального страхування. Це дозволить зменшити соціальну напруженість, забезпечити рівний доступ до ресурсів і створити передумови для справедливого відновлення країни.

Таким чином, зниження нерівності в Україні потребує поєднання адаптованих світових практик, міжнародної підтримки та внутрішніх реформ, спрямованих на зміцнення соціальної справедливості та стійкості суспільства.

ВИСНОВКИ

Поставлену у кваліфікаційній роботі мету було досягнуто через вирішення більш конкретних завдань, і на цій основі зроблені нижченаведені висновки, які в сукупності сприяють глибшому розумінню соціально-економічної нерівності в сучасних умовах в Україні і світі в цілому, а також є корисними для удосконалення соціально-економічної політики держави щодо зниження нерівності у вітчизняному господарстві в умовах війни і повоєнного відновлення.

1. У ході виконання роботи було розкрито поняття, сутність та види соціально-економічної нерівності. Встановлено, що вона проявляється не лише як дисбаланс у доходах, а й у доступі до освіти, охорони здоров'я, працевлаштування та соціальних можливостей. Це явище має багатовимірний характер і визначає рівень добробуту суспільства.

2. Проаналізовано основні теоретичні підходи до визначення нерівності. Виявлено, що класичні та сучасні концепції розглядають її як неминучий, але керований процес, який можна пом'якшити за допомогою ефективних економічних і соціальних інструментів.

3. Досліджено причини та наслідки соціально-економічної нерівності. Встановлено, що її посилення зумовлюється структурними факторами — нерівномірністю регіонального розвитку, дисбалансами на ринку праці, недосконалістю податкової системи — а також зовнішніми викликами, серед яких глобалізація та війна. Наслідки проявляються у зростанні бідності, соціальній напрузі та гальмуванні економічного розвитку.

4. Систематизовано методи вимірювання нерівності. Коефіцієнт Джині, індекс людського розвитку, глобальний індекс соціального прогресу та інші показники дозволили простежити масштаби і динаміку нерівності як у світі, так і в Україні. Вони підтвердили тенденцію до посилення соціально-економічних дисбалансів у сучасних умовах.

5. Проведено міжнародні порівняння у сфері соціально-економічної нерівності. Досвід різних країн показав, що універсальні моделі соціального захисту, зокрема скандинавська, демонструють найбільшу ефективність у зниженні бідності та підтримці рівності можливостей. Водночас інші моделі мають обмеження, що свідчить про необхідність адаптації їхніх елементів до українського контексту.

6. Визначено особливості прояву нерівності в умовах глокалізації. Доведено, що поєднання глобальних процесів з локальними особливостями посилює відмінності між регіонами та соціальними групами. Для України ці прояви ускладнюються нерівним доступом до інфраструктури, цифрових технологій та інституційних ресурсів, що призводить до загострення соціально-економічних дисбалансів.

7. Проаналізовано процеси поглиблення нерівності в Україні під впливом війни. З'ясовано, що повномасштабна агресія РФ призвела до зростання бідності, збільшення кількості вразливих груп, втрати робочих місць та внутрішньої міграції. Це значно ускладнило завдання соціальної політики.

8. Узагальнено досвід країн світу щодо зменшення нерівності. Встановлено, що ефективними є системи, які поєднують перерозподіл ресурсів, розвиток якісних суспільних послуг та підтримку зайнятості. Саме такі підходи варто розглядати для адаптації в українських умовах.

9. З'ясовано позитивну роль міжнародної допомоги та інтеграції України в ЄС у зниженні нерівності. Фінансова, технічна та гуманітарна підтримка партнерів стабілізує доходи населення, допомагає у відновленні критичної інфраструктури та підсилює інституційну спроможність держави. Євроінтеграційні процеси сприяють упровадженню європейських стандартів прозорості та адресності соціальної політики.

10. Окреслено напрями удосконалення державної політики подолання нерівності. У короткостроковій перспективі вони мають бути спрямовані на

підтримку переселенців, ветеранів, дітей та інших вразливих груп, а у довгостроковій — на реформування податкової системи, розвиток освіти, охорони здоров'я, ринку праці та соціального страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик В. Соціально-економічна нерівність у національному та глобальному вимірі: сучасний погляд на проблему. *Вісник Тернопільського національного економічного університету* 2019. № 1. С. 102-116. URL: https://kabinetavtora.com/storage/comments-author/2025/11/6Q/6C/3fc8ea7534296_441942189_1763980666.pdf.
2. Бебик В. Соціальне суспільство: організація, безпека, публічне управління: монографія. Варшава - Київ: Талком. 2025. 272 с.
3. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. *Політичне життя*. 2018. №1. С. 5 – 13. URL: <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/5915>.
4. Бервено О.В. Вплив надмірної нерівності доходів на якість життя. *Проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 304–308. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2014-1_0-pages-304_308.pdf.
5. Бервено С. М., Бервено О. В., Злобін В.Ю. Соціально-економічна нерівність в Україні у вимірі показників глобальних індексів. *Комунальне господарство міст*. 2024. № 7(188). С. 7-14. DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2024-7-188-7-14>.
6. Бізнес цензор. На відновлення житлового сектору Україні знадобиться майже \$84 мільярдів упродовж 10 років. - Мінгромад. *Бізнес цензор*. 23 травня 2025. URL: <https://censor.net/n3554008>.
7. Близнюк В. Резильєнтність соціально-економічної системи: стратегія і тактика мінімізації нерівностей українського суспільства. *Журнал європейської економіки*. 2024. Том 23. № 4. с. 583-603. URL: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1805>.

8. Васильців Т. Г., Левицька О. О. Ідентифікація просторових дисбалансів та ризиків розвитку регіональних ринків праці України в умовах сучасних дестабілізаційних процесів. *Регіональна економіка*. 2023. № 4. С. 35-45. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-4-4>.

9. Васильчишин В. Я. Наслідки війни для доходів населення України. *Відновлення України у повоєнні часи: виклики, стратегічні пріоритети, ресурсне забезпечення, потенціал майбутнього розвитку: міжнародна науково практична конференція, присвячена 10-річчю переміщення Донецького національного університету імені Василя Стуса до м. Вінниці* (м. Вінниця, 10–11 жовтня 2024.). Вінниця. 2024. С. 185-187. URL: <https://jrupp.donnu.edu.ua/article/view/16545>.

10. Вовк С. О., Бадер А. В. Багатофакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України: системний аналіз політичних, соціальних, психологічних і економічних складових. *Науковий журнал «Політикус»*. 2024. № 4. С. 30-37. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.4>.

11. Гетманенко О. О. Взаємодія глобалізації та глокалізації: тенденції конвергенції й дивергенції у XXI столітті. *Економіка та суспільство*. 2025. № 73. С. 1-8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-95>.

12. Гончарова В. Соціально-економічна нерівність як одна з основних проблем сучасного людства. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально економічного розвитку України: виклик глобального світу: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Полтава, 19-20 травня 2022 р.). Полтава. 2022. с. 139-141. URL: https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/08/Збірник_Міжнародна_Інновації.pdf#page=139.

13. Гриценко А. А. Економічні суперечності глобалізації і локалізації та їх сучасні прояви. *Економічна теорія*. 2022. № 4. С. 5-29. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.04.005>.

14. Гриценко А. А. Соціальна справедливість як складова архітекtonіки безпечного економічного розвитку. *Український соціум*. 2017. № 4. С. 9-21. URL:

https://web.archive.org/web/20190429074759id_/https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/9-21__no-4__vol-63__2017__UKR.pdf.

15. Григоренко С.Є., Коровіна Н.В. *The XI International scientific and practical conference «World trends in the development of modern scientific trends»*, November 10-12, 2025, Munich, Germany. 231 p. P. 58-60.

16. Длугопольський О., Кравчук О. Тенденції у розподілі доходів населення України в умовах ризиків воєнного стану. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 3. С. 76–86. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.3.76.86>.

17. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Березень 2025 року. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-institutiv-ukrayini-berezen-2025-roku?utm_source.

18. Дядик Т. В. Диференціація життєвого рівня населення України. *Електронний репозитарій ПДАУ: Home*. URL: https://www.researchgate.net/publication/315786933_Diferenciacia_zittevogo_rivna_naselenna_Ukraini.

19. Завгородня С. П. Економічна нерівність в Україні: оцінювання ризиків в інтересах зміцнення стійкості. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 2. С. 36-42. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.2.6>.

20. Індекс ЩАСТЯ: в світі та Україні. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. URL: https://dif.org.ua/article/indeks-shchastya-v-sviti-ta-ukraini_2021.

21. Клевчік Л. Л. Соціальна нерівність як основна диспропорція в суспільстві. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 48–51. DOI: [10.32702/2306-6806.2019.4.48](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.4.48).

22. Когатько Ю. Л., Полякова С. В. Нерівність за доходами в Україні: вплив пандемії COVID-19 та повномасштабної війни з росією. *Облік, контроль і*

оподаткування на шляху повоєнного відновлення України та досягнення цілей сталого розвитку: зб. матеріалів X міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Миколи Григоровича Чумаченка (м. Київ, 10–11 квіт. 2025 р.) Київ. 2025. С. 437–439. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d73fe4b-7830-44c7-b89b-7c622a379c75/content>.

23. Колот А., Герасименко О., Ярмолюк-Крьюк К. Сфера праці в умовах глобальної соціоекономічної реальності 2020: виклики для України. *Праця та соціальна справедливість*. 2020. С. 1-36. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/16344.pdf>.

24. Костриця В. І., Бурлай Т. В. Деструкції ринку праці України: чинник соціально-економічних нерівностей і шляхи подолання. *Економічна теорія*. 2025. № 2. С. 49-82. URL: https://etet.org.ua/docs/ET_25_2_49_uk.pdf.

25. Кравець С. Г. Проблема подолання економічної нерівності в умовах глобалізації: дис. д-ра екон. наук. Київ: Національний авіаційний університет. 2024. URL: <https://er.kai.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d6e6346f-7e57-42e4-abc0-81d585f5affc/content>.

26. Лазебна М. Україна в рік пандемії піднялась на 17 позицій в глобальному рейтингу за індексом соціального прогресу. *Урядовий портал*. 05 березня 2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/marina-lazebna-ukrayina-v-rik-pandemiyi-pidnyalas-na-17-pozicij-v-globalnomu-rejtingu-za-indeksom-socialnogo-progresu>.

27. Лібанова Е. Україна: глибина нерівності. *Дзеркало тижня*. 1 жовтня 2016 р. URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-glibina-nerivnosti-.html>.

28. Матвеева М. Вплив глобалізації на економіку країн світу. *Екологічні та соціальні аспекти розвитку економіки в умовах євроінтеграції: тези доповідей VIII-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Миколаїв, 12-14 травня 2021 р.). 2021. Миколаїв. С. 117-118. URL:

<https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11178/1/zbirnyk-tez-05-11-21-117-118.pdf>.

29. Мельник М. І., Залуцький І. Р. Виокремлення глобалізаційних чинників соціально-економічного розвитку: концепт ендогенізації. *Регіональна економіка*. 2022. №1. С. 14-30. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-1-2>.

30. Міжнародна допомога Україні: підсумки 2023 і тренди 2024 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://www.niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mizhnarodna-dopomoha-ukrayini-pidsumky-2023-i-trendy-2024-roku?utm_source.

31. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями. *Міністерство закордонних справ України*. 2 серпня 2023. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/spivrobitnictvo-ukrayini-z-mizhnarodnimi-finansovimi-instituciyami>.

32. Москвіна А.О., Бервено С.М. Інституційні фактори впливу на нерівність доходів: міжнародний досвід. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 6 (1). С. 49-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_6%281%29_9.

33. Ільченко Л. Непрацевлаштованими після початку війни залишаються 28% українців – дослідження. *Українська правда*. 18 січня 2024. URL: https://epravda.com.ua/news/2024/01/18/708896/?utm_source.

34. Нестеренко О. М. Бервено С. М. Соціально-економічна нерівність як загроза економічній безпеці держави. *Управління проектами: проектний підхід в сучасному менеджменті: матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції фахівців, магістрантів, аспірантів та науковців*. (Одеса, 13-15 листопада 2020 р.). Одеса. 2020. С. 244-248. URL: https://odaba.edu.ua/upload/files/KONFERENTSIYA-UP_2020_-CH2.pdf#page=244.

35. ООН: Близько 60% українців живуть за межею бідності. *Українська правда*. 30 березня 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/30/7139761/>.
36. Опалько В. Економічний розвиток та соціально-економічна нерівність у глобальному вимірі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 25 (2). С. 30-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_25%282%29_8.
37. Осипенко К. В. Вплив процесів глобалізації на розвиток національних економік. *Екологічні та соціальні аспекти розвитку економіки в умовах євроінтеграції: матеріали ІХ всеукраїнської науково-практичної конференції* (м.Миколаїв, 26-28 жовтня 2022 р.). Миколаїв. 2022. С. 120-121. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12927/1/Збірка%20тез%20ІХ%20Всеукр%20науково-практ%20конференція%20%281%29-120-121.pdf>.
38. Осіпова Л. Вплив глобалізації на сучасні економічні моделі: нові виклики та можливості. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. С. 1-7. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-78>.
39. Оцінка впливу війни на людей. *UNDP*. Червень 2023. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf?utm_source.
40. Панова І., Ілющенко І. Особливості шведської моделі соціально-економічного розвитку та перспектив застосування для України. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2024. № 332(4). С. 47-60. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-332-7>.
41. Плахотнік О. О., Павленко А. А. Вплив глобалізації на розвиток світової економіки та економіки України. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 62-67. DOI: [10.32702/2306-6806.2022.5.62](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.5.62).
42. Поглиблення нерівності в доходах населення в умовах збройної агресії проти України. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 23 травня

2023. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pohlyblennya-nerivnosti-v-dokhodakh-naselennya-v-umovakh-zbroynoyi?utm_source.

43. Прояви економічної нерівності населення в Україні в контексті забезпечення стійкості. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 19 лютого 2024. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyi-nerivnosti-naselennya-v-ukrayini-v-konteksti?utm_source.

44. Світовий рейтинг процвітання: на якому місці Україна. URL: https://24tv.ua/svitoviy_reyting_protsvitannya_na_yakomu_mistsi_u_krayina_n1239526.

45. Семке Н. М. Проблеми соціально-економічної нерівності в Україні. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. 2020. № 1. с. 5-8. DOI: 10.20998/2227-6890.2020.1.01.

46. Середняк Т. Селіванов С. В., Барабанчик О. В., Савчук А. О., Єрмакова С. С. Освіта майбутнього: стратегії навчання в умовах війни в Україні. Підручник. Дніпро. «Середняк Т.К.». 2024. 218 с.

47. Стігліц Дж. Ціна нерівності: як теперішнє поділене суспільство загрожує нашому майбутньому. Київ: Темпора, 2017. 584 с.

48. Стожок Л. Г. Соціально-економічне підґрунтя соціальної вразливості працездатного населення. *Економіка України*. 2024. № 67(9). С. 64-94. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.09.064>.

49. Тимошенко В. І. Несправедливість і бідність як загроза національній безпеці України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. № 82. С. 135–140. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/21.pdf>.

50. Україна за два роки піднялась на 32 позиції в глобальному рейтингу за індексом соціального прогресу. Мінсоцполітики. (02 лютого 2022 року). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-za-dva-roki-pidnyalas-na-32-poziciyi-v-globalnomu-rejtingu-za-indeksom-socialnogo-progresu-minsocpolitiki>.

51. Україна впала у рейтингу якості життя. *OBOZ.UA*. 19 лютого 2019. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/economics/girshe-rosii-i-bilorusi-ukraina-vpala-v-rejtingu-yakosti-zhittya.htm>.

52. Міністерство соціальної політики. Україна за два роки піднялась на 32 позиції в глобальному рейтингу за індексом соціального прогресу. Урядовий портал. 2 лютого 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-za-dva-roki-pidnyalas-na-32-poziciyi-v-globalnomu-rejtingu-za-indeksom-socialnogo-progresu-minsocpolitiki>.

53. Україна посіла 80 місце за рівнем соціального розвитку. *Deloitte*. 8 жовтня 2019. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2019/ukraine-spi-2018.html>.

54. Українці назвали ТОП-5 проблем України у 2023 році (дослідження). *Український соціологічний портал*. 8 грудня 2023. URL: https://usp-ltd.org/ukraintsi-nazvaly-top-5-problem-ukrainy-u-2023-rotsi-doslidzhennia/?utm_source.

55. Черечін О. Б., Комар В. І., Борзов О. Ю., Воевідка І. В., Бородин Ю. Ю. Ключові напрямки подолання економічної нерівності для посилення соціального розвитку держави. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2023. № 37. С. 431-436. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/869>.

56. Шиманська К.В. Теоретичні засади дослідження процесів міжнародної міграції: аналіз розвитку та ключових положень міграційних теорій. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2017. № 1. С. 127–137. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6222/1/127.pdf>.

57. Bell D. A., Valenta M., Strabac Z. Nordic welfare chauvinism: A comparative study of welfare chauvinism in Sweden, Norway and Finland. *International Social Work*. 2023. № 66(6). С. 1786-1802. DOI: <https://doi.org/10.1177/00208728221094419>.

58. Gandour J., Riddell R., Ahmed N.. Multilateralism in an Era of Global Oligarchy. How Extreme Inequality Undermines International Cooperation. OXFAM International. 23 September 2024. URL: <https://oi-files-d8-prod.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/2024-09/Multilateralism%20in%20an%20Era%20of%20Global%20Oligarchy%20FINAL%20-%20ENGLISH.pdf>.

59. Citizen's benefit: assistance and needs. *Federal Ministry of Labour and Social Affairs*. 24. April 2024. URL: https://www.bmas.de/EN/Labour/Basic-income-support-for-jobseekers/basic-income-support-for-jobseekers.html?utm_source.

60. Global Gender Gap Report 2018. Insight Report. *World Economic Forum*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf.

61. Global Gender Gap Report 2023. Insight Report. June 2023. *World Economic Forum*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf.

62. Global impact of the war in Ukraine: Billions of people face the greatest cost-of-living crisis in a generation. *United Nations*. 8 June 2022. URL: 2022 https://unsdg.un.org/sites/default/files/2022-06/GCRG_2nd-Brief_Jun8_2022_FINAL.pdf

63. Global Impact of war in Ukraine on food, energy and finance systems - BRIEF NO.1. *United Nations*. 13 April 2022. URL: https://unsdg.un.org/sites/default/files/2022-04/UN%20GCRG%20Ukraine%20Brief%20No.%201_FINAL%20%281%29.pdf.

64. Haas H., Castles S., Miller M.J. *The Age of Migration*. 6th edition. London: Red Globe Press, 2020. URL: <https://www.amazon.com/Age-Migration-Stephen-Castles/dp/0230517846>.

65. Human Development Index (HDI). *UNDP. Human Development Reports*. URL: https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index?utm_source.

66. Gini index. *The World Bank*. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?utm_source.
67. Human Development Report 2021/2022. Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. *UNDP*. URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22reportenglish_0.pdf.
68. Human Development Report 2023/2024. Breaking the gridlock. Reimagining cooperation in a polarized world. *UNDP*. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>.
69. In 2023 social protection expenditure increased by 4 %. URL: https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/social/benefits-allowances-pensions/press-releases/20967-social-protection?themeCode=PP&utm_source.
70. Lebanon ranks 95th in the world in the 2025 social progress index. *Credit Libanais' Economic Research Unit*. March 05 2025. URL: https://economics.creditlibanais.com/Article/212564?utm_source.
71. Milanovic B. *Global Inequality: New Approach for Age of Globalization*. Harvard University Press, Belknap Press, 2016. 320 p.
72. Piketty T. *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard UP, 2017. 576 p.
73. Poverty and Inequalities Profiles. 2024. *Organisation for Economic Co-operation and Development*. 17 June 2024. URL: [https://one.oecd.org/document/DCD\(2024\)22/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DCD(2024)22/en/pdf).
74. Quality of Life Index by Country 2024. *Numbeo*. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2024&utm_sourc.
75. Rushkoff D. *Survival of the Richest: Escape Fantasies of the Tech Billionaires*. Melbourne: Scribe Publications, 2022. 224 p.

76. Social Progress Index by Country 2024. *World population review*. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/social-progress-index-by-country>.

77. South Korea's Yoon pledges urgent reform of \$860 billion public pension fund. *Reuters*. 29 August 2024. URL: https://www.reuters.com/world/asia-pacific/south-koreas-yoon-says-pension-reform-needed-ensure-fairness-income-security-2024-08-29/?utm_source.

78. Stiglitz J. *The Price of Inequality. How Today's Divided Society Endangers Our Future*. Penguin, 2013. 592 p.

79. The new work incentive for Spain's national Minimum Income Benefit. Policy issues and incentives in the international comparison. *OECD*. 2022. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues/income-support-redistribution-and-work-incentives/Note-on-the-new-work-incentive-Spain.pdf?utm_source.

80. Ukraine and the SDGs: How the war has influenced global development. *UNU Merit*. 6 March 2024. URL: <https://www.merit.unu.edu/ukraine-and-the-sdgs-how-the-war-has-influenced-global-development/>.

81. Ukraine Life Expectancy (1950-2025). *Macrotrends Research Platform*. URL: https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/ukr/ukraine/life-expectancy?utm_source.

82. Ukraine 2023 Report. Commission Staff Working Document. *European Commission*. Brussels. 8.11.2023. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.

83. Wilkinson R.G., Pickett K.E. Income Inequality and Social Dysfunction *Annual Review of Sociology*. 2009. № 35. P. 493–511. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115926>.

84. World Migration Report 2024. International Organization for Migration. *Perlego*. URL: <https://www.perlego.com/book/4416394/world-migration-report-2024-pdf>.

85. 2020 Social Progress Index Executive Summary. *Researchgate*. September 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/358580828_2020_Social_Progress_Index_Executive_Summary.

86. 2023 in Nine Charts: A Growing Inequality. *World Bank Group*. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2023/12/18/2023-in-nine-charts-a-growing-inequality>.

87. 2024: Social Development in Times of Converging Crises: A Call for Global Action. World Social Report 2024. *United Nations*. 17 October 2024. URL: <https://social.desa.un.org/publications/2024-world-social-report>.